

İstanbul Hukuk Mecmuası

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Başvuru: 10.05.2020
Revizyon Talebi: 02.06.2020
Son Revizyon: 31.08.2020
Kabul: 30.12.2020

Uzay Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İlişkisi

Zeynep Selin Balcı*

Öz

Uluslararası hukukun biri eski diğeri yeni iki hukuk dalı, uluslararası insancıl hukuk / insancıl hukuk (IHL) ve uzay hukuku, arasında ortaya çıkarılması önemli bir ilişki bulunmaktadır. Uzay çağının başlaması ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte gerçekleşme ihtimali de artan uzay savaşları düşünüldüğünde, uzay hukukunun tek başına yeterli olmayacağı ortadadır. Uzay hukukunda uzayın güvenliğinin sağlanması ve silahsızlanmanın tesis edilmesi halihazırda mümkün olmadığı için uzayın dahil veya direk parçası olacağı bir savaş durumunda uygulanması gereken hukuk kurallarının saptanması önemli bir gerekliliktir. Başlıca uzay güçlerinin, uzay hukukunun bir parçası olan Ay Antlaşması'nı tanımaması ve daha da önemlisi, antlaşma hükümlerine uymayan davranışlarda bulunmasının uzayı kapsayacak savaş ihtimalini arttırması da, uzay savaşına / askeri uzay operasyonlarına dair kuralların belirlenmesinin acil ve önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda savaş sırasında uygulanması gereken kuralları oluşturan uluslararası insancıl hukukun askeri uzay operasyonlarında uygulanması ihtimalinin, bu iki hukuk dalının ilişkisini nasıl şekillendireceği sorusu da çözümsüz bırakılmamalıdır. Bu çalışmanın amacı da; uluslararası insancıl hukuk normlarının askeri uzay operasyonlarında uygulanıp uygulanamayacağını tartışmak ve aralarındaki ilişkinin uluslararası hukuk kapsamındaki doğasını ortaya çıkararak, askeri uzay operasyonları durumunda hangi hukukun üstün ve uygulanması gereken normları olduğunu tespit etmektir. Bu bağlamda çalışmada, bu iki uluslararası hukuk dalının gelişim süreçleri ve önemli problemleri tartışılmış ve askeri uzay operasyonları durumunda, uluslararası insancıl hukukun uygulanması gerekliliği ve bundan hareketle, iki uluslararası hukuk dalı arasındaki ilişkide uluslararası insancıl hukukun kapsayıcılığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler

Savaş hukuku, Silahsızlanma, Uluslararası insancıl hukuk, Uzay güvenliği, Uzay sürdürülebilirliği, Uzay hukuku

The Relationship between Space Law and International Humanitarian Law

Abstract

There is an important relationship between International Humanitarian Law (IHL) and Space Law, one old and one comparatively new branch of International Law. Considering that wars in space are more likely to take place with the beginning of the space age and technological development, it is obvious that space law alone will not be sufficient. It is now an important necessity to determine the rules of law to be applied in case of a war in which space is either directly or indirectly included as it is currently not possible to provide space security nor disarmament by the outer space law. The non-recognition of the Moon Treaty, a part of space law, and non-compliance with its provisions by major space powers increase the possibility of war in space and this shows the urgency and importance to determine rules for space wars/military space operations. In this context, how possible application of IHL, rules to be applied in war, in military space operations would shape the relationship between IHL and space law should not be left unresolved. The aim of this study is to determine which law is superior and to be applied, by discussing the applicability of IHL in military space operations and looking at the very nature of the relationship between IHL and space law under international law. This study examines the development processes and problems of these two law branches and presents the necessity of applying IHL in military space operations and that IHL is more comprehensive in comparison to space law.

Keywords

Disarmament, International humanitarian law (IHL), Space law, Space security, Space sustainability, The law of war

* Sorumlu Yazar: Zeynep Selin Balcı (Arş. Gör.), Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir, Türkiye.
E-posta: zeynep.selin.balcı@ege.edu.tr ORCID: 0000-0001-7841-7357

Atf: Balcı ZS, "Uzay Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İlişkisi" (2020) 78(4) İstanbul Hukuk Mecmuası 2079.
<https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.4.0012>

Extended Summary

International humanitarian law became a fully codified branch international law in the 1970s. The attempts to codify a law of war, or a law for protection of civilians in war which would enhance distinguishing the civilians or non-belligerents, started in 1863 under an initiative led by Henry Dunant. Dunant, a Swiss entrepreneur who had fought in the Battle of Solferino, came back with the urge to protect non-combatants in conflict zones. Dunant, with a team founding the International Committee of the Red Cross, convinced European leaders to convene in Geneva. The 1864 Geneva Convention, signed at the end of the Geneva Conference, was the first multilateral international law document for wounded soldiers in conflict zones. The convention was followed by such treaties as the 1899 Hague Convention on the Laws and Customs of War on Land, the 1906 Geneva Convention on Wounded and Sick, the 1949 Geneva Conventions, and later the 1977 Geneva Conventions Additional Protocols I and II, which merged the two branches of the Geneva and Hague laws. After becoming fully codified, it was to be called International Humanitarian Law.

The other branch of international law, the outer space law/space law, on the other hand, could not follow a similar successful evolutionary process. After the first interaction of human beings with outer space, with the launch of Sputnik I by Soviets, the race in the Cold War gave the signals to move beyond the globe. In the meantime, in order to prevent the abuse of the outer space, the United Nations (UN) was rapid to respond with treaty preparations. The UN founded Space Committee (the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space/COPUOS) which was *ad hoc* in the beginning. Through recommendations of COPUOS, UN General Assembly created principles on the use of outer space, though non-binding. The evolution of outer space law, in a multilateral manner, started with the Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies of 1967, mostly called Outer Space Treaty. Providing the fundamentals of outer space law, the Outer Space Treaty was followed by Rescue Agreement of 1968, Liability Convention of 1972 and Moon Treaty of 1979 while the latter is still not recognized as a genuine part of space law as most space powers are not signatories.

After an overview of different evolutionary processes of two branches of international law, this study aims to reveal the hierarchy amongst them by determining the superior one. In this respect, it evaluated the very nature of their relationship under international law by looking at their development and main problems, separately. Considering International Humanitarian Law to be the older and grounded branch, the study focused on the relatively young branch, Outer Space Law and its problems, namely the issue of disarmament and the unrecognized Moon Treaty.

Apart from the basic definition issues in the outer space law, the disarmament of space has been an ongoing issue of negotiations in the UN. There are two camps of the issue: the space securitists, Russia and China; and the space sustainabilist, USA. While the first camp was the main provider of first Proposed Prevention of an Arms Race in Space (PAROS) Treaty, their main rival happened to be the US. As the space securitists moved with new proposals, the US stood against them by putting forward that space security by disarmament had secondary importance as the sustainability of space had the first place. Despite the attempts to find a common ground, it still seems to need more time to reconcile.

Another unsolved problem of the outer space law, the non-recognition of the Moon Treaty, became more important after USA's initiatives discarding the treaty in the beginning of 2020. Although none of the space powers signed the treaty, its requirements could provide peaceful use of Moon and other celestial bodies. Nevertheless, the signatory states' relative space power is not sufficient to put those requirements into effect. USA's executive order in April 2020 for cooperation on source-mining on the Moon and later, the declaration of preparing a special treaty for it, called Artemis Accords, seem to endanger the future conclusions of the treaty once and for all.

After providing the vulnerabilities of the outer space law, three principles of IHL, namely distinction, proportionality and discreteness, were examined to apply in wars on space and it was shown that all these principles need to be applied despite its conflictual natures with the outer space law. Although all humankind is to be protected in the outer space, IHL principles such as distinguishing the possibility of giving harm, using limited force and refraining unnecessary harm to the surrounding objects as this could also endanger the life on earth, still need to be applied. In this sense, the conclusion of the study showed the superiority of the International Humanitarian Law when there is a war-like situation in outer space, which approves that IHL prevails over the outer space law.

Uzay Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İlişkisi

Giriş

Uluslararası sistemde, uluslararası hukuk kuralları dönüşüm geçirmiştir. Uluslararası hukukun temel parçası olan savaş hukuku da, 1850lerde yazılı hale gelmeye başlamış ve tamamen yazılı hale gelmesi 1977’de gerçekleşerek Uluslararası İnsancıl Hukuk adını almıştır. Sistemdeki bir diğer dönüşüm ise 1957’de insanlığın ilk uzay teması ile uzayın, dünyadaki teknolojik gelişmelerin hedefi ve kaynağı olması ve devletlerin rekabet alanı haline gelmesiyle başlamıştır. Uluslararası sistemdeki ve hukuk kurallarındaki gelişmeler sonucu, devlet egemenliğine dayalı sistemin ve insan hakları gibi temel kuralların yeniden şekillendirilmesi, ayrı bir uzay hukukunun oluşturulması gerekliliği oluşmuştur. Uzay hukukunun oluşturulması da, BM çatısında tartışılan kararlar ve imzalanan antlaşmalar ile sağlanmıştır. Bu bağlamda, uluslararası hukukun iki alt dalı olan uzay hukuku ile uluslararası insancıl hukukun ilişkisi de ortaya çıkmaya başlamıştır. Olası uzay savaşlarında uyulması gereken kurallar ve savaş sırasında uygulanacak kuralların hangi hukuka tabi olduğu önemli hale gelmiştir.

Bu çalışma, uzay hukuku ile uluslararası insancıl hukuk arasındaki ilişkinin doğasının nasıl olduğu sorusunu sormuştur. Bu soruya cevap bulabilmek amacıyla çalışmada, uluslararası insancıl hukukun uzayda da uygulanabileceği kabul edilerek, iki uluslararası hukuk dalının ilişkisi ortaya çıkarılmıştır. Bunun için de, öncelikle iki hukuk dalının tarihi ve önemli gelişmeleri açıklanmış; ardından birlikte uygulanma durumları tartışılarak ilişkilerinin doğası ifade edilmiştir.

I. Uluslararası İnsancıl Hukuk

Uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmalarda uyulması gereken kuralların yazılı halde uluslararası hukuk kapsamına girmesi ile başlamıştır. İlk defa 1856 Paris Bildirisi¹ ile deniz savaşlarına dair kurallar konmuştur.² Devletler arasındaki yoğun silahlı çatışmalara ilişkin kuralların Savaş Hukuku olarak uluslararası hukuka dahil ise³ 1864 Savaş Alanında Yaralıların Durumunun İyileştirilmesi Sözleşmesi (Birinci Cenevre Sözleşmesi)⁴ ile gerçekleşmiş ve 1907 Lahey Sözleşmeleri ile bütün halini almıştır.

¹ 1856 Paris Declaration Respecting Maritime Law, < <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=473FCB0F41DCC63BC12563CD0051492D>>.

² Ayşe Nur Tütüncü, *İnsancıl Hukuka Giriş* (Beta 2019) 1-3.

³ Özden Sav, *Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku* (TBB 2015) 7-8.

⁴ 1864 Geneva Convention, <<https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/treaty/geneva-convention-1864.htm>>.

A. Uluslararası İnsancıl Hukukun Gelişimi

Devletlerin silahlı çatışmalarda uyulmak üzere kabul ettiği kurallar, 19. yüzyıldan itibaren devletlerin iç hukukuna, devletler arası antlaşmalara ve tartışmalara girmeye başlamıştır. 1856 Paris Bildirisi'nde korsanlığın yasaklanmasından sonra, ABD'in iç hukukunda düzenlenen ve kendi askerleri için “askeri zorunluluk” kuralını belirlediği 1863 Lieber Kodu düzenlenmiştir.⁵ Kıta Avrupası'nda ise İtalyan bağımsızlık savaşı sırasında Solferino'dayken şahit olduklarından etkilenerek, savaş sırasında yaralanan ve savaşamayacak durumdaki askerlerin tedavileri için bir inisiyatif başlatan İsviçreli Henry Dunant,⁶ beş kişilik bir ekip kurarak, Avrupa devletlerini 1863'te Cenevre'de düzenlenen konferansa katılmaya davet etmiştir.⁷ Başlangıçta konferansa gayri resmi temsilciler göndermiş Avrupa devletleri, 1863'te Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (ICRC) kurulduktan sonra, ancak 1864'te resmi temsilcilerini de göndermiştir.⁸ Konferans sonunda imzalanan Birinci Cenevre Sözleşmesi ile savaşan tarafların yaralı ve savaşamaz durumdaki askeri personeli için ilk hukuki düzenleme yapılmış ve bugün Uluslararası İnsancıl Hukuk (IHL) olarak bilinen düzenlemelere giden süreç başlamıştır.⁹ Bu sayede bir uluslararası konferansta, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi(ICRC)'nin kurulmasına vesile olan anlayışın tartışıldığı ve kabule bağlandığı savaşın kuralları belirlenmiştir. Bunu takiben 1868'de St. Petersburg Bildirisi, muharebe alanlarında belli ağırlıktaki mermilerin kullanımını yasaklamıştır.¹⁰ ICRC'nin savaş hukuku ilkelerine savaş alanında çalışan ve gönüllü sağlık personelinin tarafsızlığını dahil ettirdiği 1874 Brüksel Deklarasyonu ise imzaya açılmamıştır.¹¹

ICRC'ye ek, ulusal Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri'nin kurulması ve antlaşmalar ile gelişen savaş hukuku, insanın korunmasına atfettiği önem gereği 1950lerde Uluslararası İnsancıl Hukuk¹² adını almıştır.¹³ Bu düzenin tam anlamıyla yazılı hale

⁵ Tütüncü (n 2) 5.

⁶ Henry Dunant, *Un Souvenir de Solferino* (CICR 1862) 83-90

⁷ Martha Finnemore, *National Interests in International Society* (Cornell Uni Press 1996) 73-80.

⁸ Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş* CI. (3. Bası, AÜSBFY 1968) 54.

⁹ ICRC 'Fundamentals of IHL' <<https://casebook.icrc.org/law/fundamentals-ihl>> Erişim Tarihi 15 Ekim 2019; Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Turhan 2005) 522.

¹⁰ 1868 St Peterburg Declaration, <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/full/declaration1868>>; Kızılay ve ICRC, *Uluslararası İnsancıl Hukuk* (2014) 3; Sav (n 3) 53.

¹¹ 1874 Brussels Declaration, <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/135>>; Sağlık personelinin tarafsızlığı ve dokunulmazlığı, 1949'da sağlanabilmiştir. Finnemore (n 7) 78, dipnot 23.

¹² Çalışmada buradan itibaren “insancıl hukuk” olarak kullanılacaktır.

¹³ Pazarcı (n 9) 522.

gelmesi (kodlaşması), 1949 Cenevre Hukuku¹⁴ ile 1899/1907 Lahey Hukukunu¹⁵ birleştiren 1977 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokolleri¹⁶ ile gerçekleşmiştir. Bu sayede insancıl hukukun gövdesini; “*savaşa katılmayan veya savaş dışı kalmış askeri personeli ve siviller gibi muhasemata aktif olarak dahil olmayan kişileri korumak*” için oluşturulan Cenevre Hukuku ve “*askeri operasyonların yönetiminde muhariplerin hak ve yükümlülüklerini belirlemesinin yanında düşmana zarar verme yöntemlerini sınırlandıran*” Lahey Hukuku oluşturmuştur.¹⁷

İnsancıl hukukun düzenlenmesindeki önemli hukuki metinler şunlardır:

1899 Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümüne İlişkin I. Lahey Sözleşmesi;

1899 Kara Savaşlarındaki Kural ve Örflere İlişkin II. Lahey Sözleşmesi;

1906 Cenevre Savaş Alanında Yaralıların ve Hastaların Durumunun İyileştirilmesi Sözleşmeleri;

1907 Kara Savaşlarına İlişkin II. Lahey Sözleşmeleri;

1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi;

1949 Harp Zamanında Sivil Şahısların Korunması Hakkındaki Cenevre Sözleşmesi

1977 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokolleri

1980 Belirli Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi (CCW) (Silahsızlanma Konferansı)

1993 Paris Kimyasal Silahlar Sözleşmesi

1997 Ottawa Antipersonel Mayınlar Sözleşmesi

1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü

2001 CCW 1. maddesinde Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmaları kapsayan değişiklik

¹⁴ 1864 Birinci Cenevre Sözleşmesi'ne 1949'da eklenen Cenevre Sözleşmeleri'nin oluşturduğu bütün, Cenevre Hukuku olarak kullanılmıştır. Bu sözleşmeler bütünü,196 ülkenin taraf olması ile evrensel statüye sahiptir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/1a13044f3bbb5b8ec12563fb0066f226/be12c9954ac2aec2c12563cd0042a25c>> Erişim Tarihi 15 Ara 2019; Treaties, State Parties and Commentaries: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=380>.

¹⁵ Lahey Hukuku, savaş yöntemleri ve işleyişine dair kurallara yönelik 1899 ve 1907'de imzalanan 13 sözleşmenin birleşiminden oluşur. Lahey Sözleşmelerinin tümünü kapsayacak şekilde Lahey Hukuku olarak adlandırılır. The Law of Hague, <<https://casebook.icrc.org/glossary/law-hague#:~:text=As%20opposed%20to%20the%20'law,Conventions%20of%201899%20and%201907.>>

¹⁶ 1977 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokolleri için bkz. <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/>>.

¹⁷ Kızılay ve ICRC (n 10) 8; ICRC (n 9).

İnsancıl hukukun gelişmesi devam etmekle birlikte, temel yazılı düzenlemeler bütünü bulunmaktadır. Yine de insancıl hukukun ihlal edildiği durumların da söz konusu olmasının birden fazla nedeni olduğu kabul edilir. İnsancıl hukuk kurallarına saygı göstermede isteksizlik, ihlallere yaptırımların bulunmaması, uygulanmasına dair belirsizlikler ve çoğu zaman karar vericilerin ve uygulayıcıların (komutan ve savaşılanların) bilgisizlikleri bu nedenleri oluşturur. Bunlara dayanarak, ihlal sebepleri arasında insancıl hukukun kurallar açısından yetersiz olduğunu söylemenin yanlış olacağı da belirtilmelidir.¹⁸

B. Uluslararası İnsancıl Hukukun Temel Özellikleri

Çok sayıda uluslararası hukuki düzenleme bütününden oluşan insancıl hukuk ile ilgili bir diğer önemli husus, uluslararası hukuk çatısında birlikte bulunduğu insan hakları hukuku ile ayrımıdır. İnsan hakları hukuku ile insancıl hukuk, “*insan*”ı öne çıkarma ortak paydasında buluşsa ve benzer ilkelere sahip olsalar da; kurdukları ilişki ve uygulandıkları bağlam açısından farklıdırlar. İnsan hakları hukuku, devlet ile bireyler arasındaki ilişkilerin, uluslararası antlaşmalar çerçevesinde ve tüm insanlara eşit kurallar getirmek üzerine oluşturulmuştur. Kural itibari ile savaş veya barış zamanında uygulanırsa da; bazı uluslararası antlaşmaların varlığı durumunda bazı hakların askıya alınması mümkündür. İnsancıl hukuk kuralları ise direk olarak devlet ile devlet arasındaki ilişkiyi düzenler. İnsan haklarının yaşam hakkı, işkencenin yasaklanması gibi istisnaların dışında askıya alınabildiği savaş durumlarında devreye giren insancıl hukuk kuralları askıya alınmadığı gibi, askıya alınan insan haklarının da sınırını belirler.¹⁹ Bu açıdan bakıldığında, insan hakları her zaman uygulanması gerekiyor olsa da; çatışma ve savaş sırasında uygulanacak başka hukuk kuralları devreye girdiğinde durdurulabilir olması nedeniyle barış zamanı hukuku da denebilir.²⁰ Savaş zamanında devreye giren bu diğer hukuk ise insancıl hukuktan başkası değildir.

Bu iki hukuku ayıran temel durumun savaşlar ve silahlı çatışmalar olduğundan hareketle, savaş ve silahlı çatışmaların da tanımlanması önemlidir. BM yasal düzeni öncesinde savaş, uluslararası hukuk kapsamındaki silahlı çatışmaların geneli olarak tanımlanmıştır. Savaşılan taraflar devletler, çarpışanlar ise devletlerin düzenli silahlı kuvvetleri olmuştur. Savaşılan ve çarpışanlar arasındaki ayrım, Jean Jacques Rousseau'nun “*savaş insanın insanla değil, devletin devletle olan ilişkisidir ve bu*

¹⁸ Jean-Marie Henckaerts ve Louise Doswald-Beck, *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku*, Emre Öktem vd. (çev) (GSÜ Hukuk Yayınları 2005)XXXIV.

¹⁹ Tütüncü (n 2) 2.

²⁰ Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin çoğunluğunda, savaş durumlarında belirli hakların askıya alınmasına izin verilse de; savaş zamanında dahi uyulması gereken insan hakları kurallarının bulunduğu belirtilmelidir. Örneğin savaş esirlerinin hapsedilmeleri, insan haklarına uygun şekilde olmalıdır. İki hukuk arasındaki ilişkiye dair dava örnekleri için bkz. Malcom N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, Yücel Acer vd. (çev) (TÜBA 2018) 865-6. ICRC ‘What is IHL’ (2004) <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf> Erişim Tarihi 19 Ara 2019 2.

ilişkide tekler birbirine yalnız rastgele düşmandırlar, insan ve yurttaş olarak değil, asker olarak; yurdun üyeleri olarak değil, koruyucuları olarak."²¹ görüşünde yer bulmuştur.

Zamanla savaşların, bütün silahlı çatışmaları kapsamadığı ortaya konmuştur. Yapılan ayrıma göre savaş olarak tanımlanan silahlı çatışmalarda, devletlerin geniş çaplı güç kullanması gerekir.²² Öte yandan devletlerin birbirlerine karşı güç kullandığı halde savaş halini almayan zorlayıcı eylemler - misilleme, zararlar karşılık ve müdahale -, sınırlı güç kullanma olmasıyla uluslararası hukuk kapsamının dışındadır.²³ Aksine, devletlerin karşılıklı güç kullanmadığı ancak hukuki açıdan savaş halinde bulunduğu durumlar ise uluslararası hukuk kapsamına alınmıştır.²⁴ Devlet içerisindeki bir grubun/grupların kendi devleti ile arasındaki savaşa varan çatışmalar ise, üçüncü taraflar o gruplara “*devlet*”, “*hükümet*” gibi hukuki statü vermedikçe, ana devletin iç meselesi kabul edilmiştir.²⁵

1949 Cenevre Sözleşmeleri, ortak 2. maddesi ile insancıl hukukun savaş kapsamını genişleterek her tür silahlı çatışmalara kurallar getirirken; 3. maddesi ile de uluslararası nitelikte olmayan savaşları tanımlayarak özelliklerini belirler.²⁶ Uluslararası örgütlerin, çok taraflı uluslararası antlaşmalarda mevzubahis edilmemesi nedeniyle, çatışma ve savaşlarda taraf olamaması ve bu buna bağlı olarak uluslararası hukukun kapsamına alınmaması,²⁷ BM yasal düzeni ile değişir. BM Şartı'nın VIII. bölümü 53. maddesi ile BM Güvenlik Konseyi'nin izni ve ilgili hükümetlerin isteği ile uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla, bölgesel örgütlerin silahlı çatışmalarda yer alması öngörülür. (BM Şartı, 1945)

1949 itibarıyla ise savaş durumu oluşturmeyen silahlı çatışmalar da, uluslararası nitelikte olmamasına rağmen insancıl hukukun kapsamındadır. İki devletin silahlı kuvvetlerinin savaşan tarafları oluşturduğu bir silahlı çatışmada bir kişinin vurulması ya da ele geçirilmesi durumunda, insancıl hukuk kuralları uygulanır. Savaşa varmayan silahlı çatışmalarda uygulanması için ise devamlılık gösteren daha yoğunluklu şiddet durumu gereklidir.²⁸

²¹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Vedat Günyol (çev) (Türkiye İş Bankası Kültür Yay, (1982/2008)) 10.

²² Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş* C.II (3. Bası, AÜSBF Yay. 1965) 391; Pazarcı (n 9) 522, 530.

²³ Zararlar karşılık altındaki ambargo, boykot ve abluka güç kullanmaya dayanmasa da, bombalama ve askeri işgal gibi zorlayıcı önlemlerin savaş halini almayan şekillerde kullanılması sınırlı güç kullanmadır. Meray (n 22) 378-398; Pazarcı (n 9) 528-32; Eric David, *Principes de droit des conflits armés* (Éditions Bruylant 1994) 93.

²⁴ II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ve hukuki açıdan savaşa girmiştir ancak silahlı çatışma yaşanmamıştır. Meray (n 22) 429; Pazarcı (n 9) 530.

²⁵ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri* C. 4 (Turhan 2000) 137; Sav (n 3) 26.

²⁶ 1949 Cenevre Sözleşmeleri (n14) m. 3.

²⁷ Pazarcı (n 9) 528.

²⁸ ICRC (n 9).

C. Uluslararası İnsancıl Hukukun Kapsamı

Silahlı çatışma ve savaşların, hangi bağlamlarda insancıl hukuk kapsamına girdiği ise ayrıca açıklanmalıdır. Bağlamları açısından silahlı çatışmalar uluslararası ve uluslararası nitelikte olmayanlar olarak ayrılır. Uluslararası silahlı çatışmalar, en az iki devlet arasında gerçekleşen çatışmalardır.²⁹ Savaşan devletlerin savaş niyetini *animus belligerandi* belirtmesi, savaş ilan etmesi, ilan edilmeden de başlayan savaşların olması nedeniyle günümüzde aranmaz.³⁰

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar, bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşen ve savaşan taraflardan birinin o devletin düzenli askeri olmayabileceği çatışmalardır. Bu çatışmada taraflar, devletin düzenli silahlı kuvvetleri ve çeşitli gruplar; ya da birbiriyle çatışan silahlı gruplar olabilir ve yoğun güç kullanımı vardır. BM yasal düzeni öncesinde devletlerin iç meseleleri kabul edilerek uluslararası hukuk kurallarının dışında kalan bu çatışmalara artık “iç savaş” değil, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar denmektedir. Böylece bu çatışmalar, insancıl hukuk kurallarına tabi olan silahlı çatışmalar sınıfına girer.³¹ 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. maddesine göre:

“Muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen kimseler; silahlarını terk edenler ve hastalık, yaralılık, mevkufluk veya herhangi bir sebeple muharebe dışı kalanlar, ırk, renk, din ve akide, cinsiyet, doğum ve servet veya buna benzer herhangi bir kıstasa dayanan ve aleyhte görülen hiçbir tefrik yapılmadan insani surette muamele göreceklendir.”³²

İnsancıl hukukta, uluslararası nitelikte olmayan ve silahlı çatışma kapsamında da yer almayan şiddet eylemleri de ayırt edilmiştir. İnsancıl hukuk kapsamında olmayan bu şiddet eylemleri, silahlı çatışmalar kapsamında olmaması dolayısıyla barış zamanında gerçekleştirilen eylemler olması itibariyle insan hakları hukukuna tabidir. Bu eylemlerden bazıları şunlardır:

- iç huzursuzluklar ve gerilimler (isyanlar, düzensiz şiddet eylemleri); ve bunlara bağlı devletin silahlı kuvvet uygulaması,
- geniş kapsamlı tutuklamalar,
- “siyasi” tutukluların çokluğu,
- hükümlülerin insancıl olmayan koşullarda tutulması veya kötü muameleye maruz bırakılması,

²⁹ Ulusal bağımsızlık savaşlarının, uluslararası çatışmalardan kabul edilmesi iki şekilde mümkündür. Birincisinde, devlet içindeki grupların self-determinasyon ilkesine dayanarak o devlete karşı verdiği bağımsızlık savaşlarına üçüncü bir tarafın dahil olması ile silahlı çatışma uluslararasılaşır. İkincisi ise devletin, yabancı bir devletin üstünlüğüne karşı verdiği ve doğası gereği uluslararası silahlı çatışmalar olan ulusal kurtuluş savaşlarıdır. Ulusal kurtuluş savaşları, 1977 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokol’ün 1. maddesinin 4. fıkrası ile uluslararası nitelikte kabul edilerek insancıl hukuk kapsamındadır. Pazarıcı (n 9) 534-5; 1977 Cenevre Sözleşmesi EP I, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=50FB5579FB098FAAC12563CD0051DD7C>> Erişim Tarihi 15 Kasım 2019 m. 1(4).

³⁰ Tütüncü (n 2) 61; Meray (n 22) 431; Pazarıcı (n 9) 530

³¹ ICRC (n 9); ICRC (n 20) 1

³² Sav (n 3) 27; RG, 30 Ocak 1953, Sayı 8322.

yargılanma garantilerinin durdurulması,
ortadan kaybolma iddiaları³³

D. Uluslararası İnsancıl Hukukun Temel İlkeleri

Uluslararası insancıl hukukun ilkeleri, ayrı bir uluslararası hukuk kaynağında bir bütün olarak sıralanmıyorsa da; antlaşmalar, teamüller ve hukukun genel ilkelerinde bulunabilir. İnsancıl hukukta düzenlenen hükümlerin yetmemesi durumunda da, uluslararası hukuk ilkeleri uygulanır. Martens Kaydı bu durumu şöyle ifade eder:

“Savaş yasalarının daha tamamlanmış duruma getirilmesine kadar, Yüksek Akit Taraflar kendilerince kabul edilen sözleşmeler hükümlerinin kapsamadığı durumlarda toplulukların ve savaşların uygar uluslar arasında yerleşmiş uygulamalardan, insanlık yasalarından ve kamu vicdanının gereklerinden kaynaklanan uluslararası hukukun ilkelerinin etkisi altındadır...”³⁴

Genellikle çok taraflı antlaşmalarda bulunan insancıl hukuk ilkelerinin en önemlileri şunlardır:

- İyi niyet ve orantılılık ilkesi: sivillerin zarar görmesine neden olmayacak saldırı planlarına karar verme ve gerekli durumlarda sivillere yönelik uyarıda bulunarak sivillerin zarar görmesini engelleme(1977 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokol I m.51(5)(b) ve m. 57(2)(a)(iii))³⁵
- İnsaniyet: insanlığa aykırı muamele yapmama, gereksiz acıya neden olan silah ve maddeleri kullanmama³⁶
- Ayrım gözetme: siviller ve savaşanlar arasında; sivil hedefler ve askeri hedefler arasında ayrım yapılarak, bu kişilerin saldırı hedefi yapılmaması³⁷
- Askeri gereklilik: sivillerin ve sivil yaşamın korunmasında daimi özen gösterme³⁸
- İhtiyatlılık: çatışma dışı kalan ya da çatışmalara doğrudan katılmayan kişileri ve malları hedef dışı tutuma³⁹

³³ 1977 Cenevre Sözleşmeleri EP II, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/1a13044f3bbb5b8ec12563fb0066f226/15781c741ba1d4dcc12563cd00439e89>> Erişim Tarihi 15 Kasım 2019 B. I, M. I, para. 4575-4576.

³⁴ 1907 - IV Sayılı Lahey Sözleşmesi, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=BD48EA8AD56596A3C12563CD0051653F>> Erişim Tarihi 15 Ara 2019; Pazarcı (n 9) 527; Henckaerts ve Doswald-Beck (n 18) XXXIII.

³⁵ Melike Batur Yamaner vd. *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri*, (GSÜ Hukuk Yay.) 214, 219; Tütüncü (n 2) 49; ICRC ‘Report for IHL and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts’ (32nd International Conference on ICRC, Geneva, 2015).

³⁶ 1977 Cenevre Sözleşmeleri EPI (n 29) K. III, m 35 ve K. IV, M. 57/2(a); Batur Yamaner (n 35) 218; Pazarcı (n 9) 257; Sav (n 3) 23; Tütüncü (n 2) 55.

³⁷ 1977 Cenevre Sözleşmeleri EP I m. 48; m. 51(2); Batur Yamaner (n 35) 205; Henckaerts ve Doswald-Beck (n 18) 3; Sav (n 3) 57; Tütüncü (n 2) 55; Shaw (n20) 867.

³⁸ 1977 Cenevre Sözleşmeleri EP II (n 33) K. IV, M. 57(3), paras. 22206-2230; Tütüncü (n 3) 55; Shaw (n 20) 868.

³⁹ 1949 Cenevre Sözleşmesi (n 14) M. 3(1).

II. Uzay Hukuku

Uluslararası insancıl hukukun gelişimi ve ilkeleri belirlendikten sonra, görece yeni olan Uzay Hukukunun oluşumunun da anlatılması gerekir. 1957’de ilk uzay aracı *Sputnik I*’in uzaya fırlatılmasını takiben, ilgileri uzaya dönen insanlık için yeni bir dönem başlar. Uzay Çağı, insanlık için sınırlarını tahayyül edemediği ve kendi yeterliklerini öngöremediği bir süreçtir. Hatta kimilerine göre “*bireyin özgürlüğü, egemenliği ve özerkliği açısından yeni bir başkaldırı*”dır.⁴⁰ Ancak aynı zamanda, dünyadaki yarışların ve acımasızlıkların uzaya sıçraması ihtimali yaratması nedeniyle, hukukunun da düzenlenmesini gerektirir. Hukuki düzenlemelerin başlaması da bu nedenle, *Sputnik I*’in fırlatılmasını takip eder. *Sputnik I*’den sonra fırlatılan ikinci yapay uyduda, insanların gönderilmesinden önce şartların anlaşılması için bir canlı - kozmonot köpek *Laika*⁴¹ - gönderilmiş olması ise hukuki düzenlemelere olan ihtiyacı gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

A. BM Çatısında Uzay Hukuku Gelişimi

Uzay hukuku düzenlemeleri, bağlayıcı olmayan BM Genel Kurul kararları ile başlamıştır. İlk fırlatma sonrası 1958’de, BM Genel Kurulu 13. toplantısında uzay ile ilgili ilk karar alınmış; uzayın insanlığın ortak çıkarı olduğu vurgulanarak, uzayın yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılması gerektiği savunulmuştur.⁴² Genel Kurul 1961’deki toplantısında, uzaya gök cismi fırlatan devletlerin BM Genel Sekreteri’ne, Uzaya Gönderilen Cisimler Kaydı’na işlenmesi için bilgi vermesine karar vermiştir.⁴³

BM Genel Kurulu, 1963 Uzayın Keşfi ve Kullanımında Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuk İlkeleri Bildirisi ile uzay ve gök cisimlerinin, hiçbir devletin kullanımına giremeyeceğini, uluslararası hukuk ve eşitlik ilkesine göre tanımlamıştır.⁴⁴ Genel Kurul, devletlerin uzay faaliyetlerine dair “*uluslararası işbirliği ve anlayışın geliştirilmesi, uluslararası hukukun uygulanması... uzayın keşfi ve kullanımı için gerekli nükleer güç kaynaklarının güvenli kullanımı*” ilke ve standartlarını öngörmüştür.⁴⁵ 1996 Bütün Devletlerin Yararına ve Menfaati için Uzayın Keşfinde ve Kullanımında Milletlerarası İşbirliğine Dair Bildiri ile de uzay kapasitesine sahip devletler ile gelişmekte olan devletlerin, uzay faaliyetlerine yönelik işbirliklerinin

⁴⁰ Ayşe Nur Tütüncü, ‘Uzay Hukuku ve Uzaydaki Faaliyetlerin Gelişmesiyle İlgili Milletlerarası Sistemin Yapısı, Düzenlediği İlişkiler ve Dayandığı Esaslara Genel Bir Bakış’ (1999) 19(1-2) MHB 979, 987.

⁴¹ Ekim Devrimi kutlamalarının 40. yılı kapsamında *Sputnik II*, içinde bir canlı ile yörüngeye gönderildi: köpek *Laika*. Uzaya gönderilmek üzere toplanan sokak hayvanları arasından seçilen *Laika*, uzaya giden ilk dünyalı, ilk kozmonot olarak bilinse de, insanlığın uzay şartlarına uyum sağlamasının ölçülmesi için bir denektir. Kozmonot *Laika*’nın insanlık için bilinçsizce çıktığı yolculuğa dair bilinen, atmosferden çıktıktan birkaç saat sonra öldüğüdür. *Laika*’dan sonra maymun, domuz, kedi gibi daha pek çok hayvan uzaya gönderilmeye devam etmiştir. Moskova’da ve pek çok şehirde, ilk kozmonot *Laika* ve uzaya gönderilen tüm hayvanların anısına anıtlar bulunmaktadır.

⁴² UNGA A/RES/1348(XIII), 13 Aralık 1958.

⁴³ UNGA A/RES/1721(XVI), 20 Aralık 1961.

⁴⁴ UNGA A/RES/1962(XVIII), 27 Kasım 1963.

⁴⁵ Shaw (n 20) 387-8; Tütüncü (n 40) 998.

arttırılması çağrısında bulunulmuştur.⁴⁶ Bunlara ek olarak, 1961 Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılmasına Dair İşbirliği⁴⁷, 1986 Milletlerarası Doğrudan Televizyon Yayıncılığında Yapay Dünya Uydularının Devletlerce Kullanımını İdare Eden İlkeler⁴⁸ ve 1992 Nükleer Güç Kaynaklarının Uzayda Kullanımına Dair İlkeler⁴⁹ de, Genel Kurul'un uzay faaliyetlerine yönelik temel ilkeleri karar bağladığı belgelerdir.

Genel Kurul ayrıca BM çatısı altında çalışan *ad hoc* Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Komitesi – Uzay Komitesi'ni (COPUOS) kurmuştur. 1959'da sürekli hale getirilen Komite,⁵⁰ BM Genel Sekreteri'ne bağlı olması ve üyeleri devlet temsilcilerinden olması itibarıyla siyasadır. Tartışılması gereken konulardan, komitenin yetkileri ve oylama prosedürlerine kadar anlaşmazlıkların nedeni de budur.⁵¹ Kapsamı “*uzay keşfi faaliyetlerinde oluşan yasal problemlerin saptanması*”⁵² olan Komite'nin çalışma alanı, tartışmaların konularından biridir. Hukuk işleri alt komitesi raporunda bunu şöyle anlatmıştır.⁵³ Komitenin görevini yalnızca “*uzay keşfi faaliyetlerinden kaynaklanabilecek yasal problemleri saptamak*” olarak kabul edenler ile bunlar çözüm getirilmesini isteyenler ve buna itiraz edenler arasında tartışmalar olmuştur. Ancak farklı fikirlerin olması sorunun çözümünü zorlaştırmış ve konu çözümeden geçilmiştir.⁵⁴ Hukuk işleri alt komitesi uzay hukukunun oluşturulmasına yönelik önerilerini raporunda şu şekilde belirlemiştir:

“BM Şartı ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, halihazırda insanlığın ortak yararını ve işbirliğini öngörürken, hükümleri dünya ile sınırlandırılmamalı ve uzay faaliyetlerini de kapsamalı”

“Uzay hukukuna dair kapsamlı bir Kod'un henüz işin başında iken yaratılması elverişsiz olmakla beraber, uzay faaliyetlerinin gelişmesi ve ilerlemesini takip eden süreçte, uzayın geççeklerine cevap verir nitelikte hukuk kuralları düzenlenmeli”⁵⁵

Uzay Komitesi, üç küresel uzay konferansı düzenlemiştir. 1968'deki Birinci BM Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Konferansı (Uzay Konferansı) (UNISPACE I), uzayın tüm insanlığa yararlarına dair farkındalık yaratmaya; 1982'deki İkinci Uzay Konferansı (UNISPACE II), yerel işbirliğine odaklanmıştır. Bu sırada Uzay Komitesi de BM Uzay İlişkileri adını almış ve Viyana'daki BM Ofisi'ne taşınmıştır. Ofis'in düzenlediği Üçüncü Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Konferansı Milenyum

⁴⁶ Shaw (n 20) 388; UNGA A/RES/51/122, 13 Aralık 1996.

⁴⁷ UNGA A/RES/1721(XVI) (n 43).

⁴⁸ UNGA A/RES/41/65, 3 Aralık 1986.

⁴⁹ UNGA A/RES/47/68, 14 Aralık 1992.

⁵⁰ UNGA A/RES/1472(XIV), 12 Aralık 1959.

⁵¹ Tütüncü (n 40) 983.

⁵² UNGA A/RES/1348(XIII) (n 42) m. 1(d).

⁵³ UNGA A/RES/1472(XIV) (n 50).

⁵⁴ UN Doc. A/AC.98/2, 12 June 1959.

⁵⁵ İbid; Tütüncü (n 40) 983-4.

Zirvesi'nde (UNISPACE III) "... uzay çevresini koruma ile gelişmekte olan ülkelerin uzay bilimine katkısının artırılması" gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁶

B. BM Uzay Yasaları ve Önemli Uluslararası Antlaşmalar

Uzaya dair ilk hukuki belge, 1963 ABD-SSCB-İngiltere arasındaki Nükleer Denemelerin Kısmi Yasaklanması Antlaşmasıdır. Antlaşmanın 1. maddesi: "atmosferde, dış uzay dahil olmak üzere atmosferin sınırlarının ötesinde, veya karasuları ve açık denizler dahil olmak üzere su altında nükleer silah denenmesini yasaklar."⁵⁷ Bu antlaşma, uzay etkinlikleri için özel olarak yazılmasa da, uzayın da uluslararası antlaşmalara dahil edilmesi açısından önemlidir.

Kapsam itibarı ile tamamen uzaya ait olan ve Uzay Yasaları'nı oluşturan 5 antlaşma vardır. Birinci ve en önemlisi "*Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil Olmak Üzere Uzayın Keşfi ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen İlgilene İlişkin Antlaşma*"dır. Kısa adıyla Uzay Antlaşması 1967'de yürürlüğe girmiştir⁵⁸ ve büyük devletlerin öncülüğündeki silahlanmama antlaşmalarının ikincisidir.⁵⁹ Antlaşmanın temeli Uzay Komitesi hukuk alt komitesinin 1959 raporu ve Genel Kurul'un 1963'te ilan ettiği "*Uzayın Keşfi ve Kullanımında Devletlerin Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuk İlkeleri Bildirisi*"dir.⁶⁰ Uzay Komitesi'nde üyelik ve oylama tartışmalarının çözüme ulaşması ve çok sayıda devletin uzlaşısı sonucu imzalanan Uzay Antlaşması'nın, birden fazla karara dayanması ve daha önce onaylanan belgeleri temel alması itibarıyla, "anayasa-benzeri" niteliği olduğu da düşünülür.⁶¹ Üstelik antlaşmanın temel ilkeleri, kendisinden sonraki 4 dört antlaşmaya ışık tutarak, onları yönlendirir. Antlaşmaya Uzayın Magna Cartası diyenler olmakla birlikte, Uzay Şartı demek daha yerindedir.⁶² Antlaşmanın önemli bazı maddeleri şunlardır:

Madde 1: "uzay ve gök cisimlerinin kullanımı tüm insanlığın yetkisinde olmakla birlikte tüm devletler eşit haklara sahip olarak insanlığın yararına ve barışçı şekillerde kullanılabilir.

Madde 2: Uzay, egemenlik ilanı, kullanma, işgal veya başka yollarla, ülkesel yetkiye konu olamaz.

Madde 3: Uzayın keşif ve kullanımı faaliyetleri, BM Şartı ve uluslararası hukuk kapsamındadır.

⁵⁶ Unispace Conferences, <<https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/unispace.html>>; Unoosa, 'The Space Millenium: Vienna Declaration on Space and Human Development' (Third UN Conference on the Exploration and Peaceful Uses of Outer Space, Vienna, 11-30 July 1999).

⁵⁷ Meray (n 22) 455; 1963 Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Sözleşmesi, *UN Treaty Series* 480 (1), Sayı 6964.

⁵⁸ 1967 Uzay Antlaşması: UNGA A/RES/2222(XXI); Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayın keşif ve kullanılmasında devletlerin faaliyetlerini yöneten ilkeler hakkında Andlaşma: RG, 23 Ekim 1967, Sayı 12732, <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12732.pdf>> Erişim Tarihi 11 Mart 2020.

⁵⁹ Birinci antlaşma, 01.12.1959 tarihli Antarktika Antlaşmasıdır. Pazarıcı (n 9) 521.

⁶⁰ Seha L. Meray, 'Uzayda devletlerin çalışmasını yönetecek ilkelere ilişkin anlaşma' (1967) 22(1) AÜSBFD 33, 35.

⁶¹ Mustafa Serhat Kaşıkara, *Devletlerin Uzay Faaliyetlerinden Doğan Sorumluluğu*, (Adalet 2017) 38, 44; Tütüncü (n 40) 985.

⁶² Kaşıkara (n 61) 44; Tütüncü (n 40) 984-5.

Madde 4: *hiçbir devlet nükleer silâhlar veya diğer çeşit kitlesel tahrip silâhları taşıyan cisimleri dünya etrafındaki bir yörüngeye oturtamaz, gök cisimlerine yerleştiremez... münhasıran barışçı amaçlarla, kullanılacaktır... askerî üs ve tesisler kurulması ve tahkimat yapılması, her tip silâhın denenmesi ve askerî manevralar yapılması yasaktır. Askerî personelin bilimsel araştırma veya diğer bir barışçı amaçla kullanılması yasaklanmamıştır.*"⁶³

Uzay Yasalarını oluşturan diğer antlaşmalar şunlardır:

1968 -Astronotların Kurtarılması ve Dönüşüne ve Uzaya Fırlatılan Cisimlerin Geri Dönüşüne Dair Antlaşma – Kurtarma Antlaşması⁶⁴

1972 - Uzay Cisimlerince Sebep Olunan Zarar için Sorumluluğa Dair Milletlerarası Sözleşme – Sorumluluk Sözleşmesi⁶⁵

1975 - Uzaya Fırlatılan Cisimlerin Tesciline Dair Sözleşme – Tescil Sözleşmesi⁶⁶

1979 - Devletlerin Ay ve Diğer Gök Cisimlerindeki Faaliyetlerini İdare Eden Antlaşma - Ay Antlaşması⁶⁷

Ay Antlaşması 1984'te yürürlüğe girmiş olsa da, Fransa dışındaki BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri tarafından imzalanmamıştır.⁶⁸ Buna neden hükümler şunlardır:

*"ay üzerinde güç kullanılması ya da güç kullanma tehdidi, yasaklanmalıdır. Ay ve çevresine, nükleer ve tüm kitle imha silahları yerleştirmek ve kullanmak yasaklanmalıdır. Ay üzerinde askerî üs bulundurma, herhangi bir silahı deneme ve askerî operasyon yapma yasaklanmalıdır."*⁶⁹

"Ay'ın ve üzerindeki doğal kaynaklar insanlığın ortak mirasıdır";

"Ay'ın üzerinde ya da altında bulunan doğal kaynaklar, bir devletin, uluslararası hükümetlerarası, uluslararası veya değil devlet-dışı örgütlerin, ulusal örgütlerin ya da bir insanın mülkiyetine giremez";

*"Ay'ın doğal kaynaklarının idaresini düzenleyen ve yöneten uluslararası bir rejim oluşturulmalıdır."*⁷⁰

⁶³ RG (n 58).

⁶⁴ 1968 Kurtarma Antlaşması: UNGA A/RES/2345(XXII).

⁶⁵ 1972 Sorumluluk Antlaşması: UNGA A/RES/2777(XXVI).

⁶⁶ 1975 Tescil Sözleşmesi: UNGA A/RES/3235(XXIX).

⁶⁷ 1979 Ay Antlaşması, UNGA A/34/68.

⁶⁸ Ay Antlaşması'nı, BMGK'nın 5 daimi üyesinden yalnızca Fransa imzalamıştır. Ancak Fransa da, antlaşmayı henüz onaylamamıştır. Signatory Status: <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028003b946&clang=_en> Erişim Tarihi 06 Mayıs 2020.

⁶⁹ 1979 Ay Antlaşması (n 68) m. 3.

⁷⁰ İbid. M. 11; Tütüncü (n 40) 986-7.

Çok taraflı uzay antlaşmaları, devletlerin ve kurumların kendi aralarında imzaladığı uluslararası antlaşmalar ve BM kararlarının birlikte oluşturduğu uzay hukukunun temel esasları ise şunlardır:

Uzayın tamamı, insanlığın ortak mirasıdır ve uzayda egemenlik iddiasında bulunulamaz.

Uzay ve gök cisimlerinin keşfi ve kullanımında, uluslararası işbirliği olması ve uluslararası hukuk kurallarına uyulması gerekir.

Uzayda bilimsel çalışma serbestisi bulunmakla birlikte, uzay faaliyetleri insanlık yararına yapılacaktır.

Uzay faaliyetlerinde uzaya ve gök cisimlerine verilecek zararlardan, faaliyetlerde kullanılan uzay araçlarını gönderen devletler sorumludur.⁷¹

C. Uzay Hukukunda Temel Tartışmalar

Uzay hukukunun gelişimi devam ederken, üzerinde hala uzlaşılamayan konular vardır. Temel tartışmalar uzayın ve uzay nesnelerinin tanımlanması ile uzayın silahsızlanması üzerinedir. Uzayın silahsızlanması tartışmaları ise kendi içinde uzay güvenliği ve uzay sürdürülebilirliği kamplarına dönüşerek devam eder.

1. Uzay ve Uzay Nesnelerinin Tanımlanması

Uzayın tanımlanması konusu; (dış) uzayın neresi olduğu, yeryüzü ile olan sınırının nereden başladığı tartışmasıdır. Uluslararası hukukta hava sahası – uzay sahası ayrımı bulunmadığı gibi, uzay hukukunda da yoktur.⁷² Fiziksel açıdan uzay, havacılık faaliyetlerinin sınırı olan 18 km ile dış uzay faaliyetlerinin güncel en düşük sınırı olan 160 km arasında bir yerdir.⁷³ Hava sahası - uzay sahası ayrımında iki yaklaşım bulunur: sa hacılar (spatialist) ve işlevselciler (functionalist). İşlevselciler, uzaydaki faaliyetlerin ve uzay nesnelerinin farklılaşan niteliklerini göz önüne alarak, sınır belirlemeye gerek görmez.⁷⁴ İşlevselcilere göre hava sahası ile uzay sınırının belirlenmesi, devletlerin uzay faaliyetleri konusundaki gücü ve gelişimine göre farklı sınır belirleme talepleri doğuracağı gibi bu sınırları değiştirmek için anlaşmazlıkların oluşmasına kadar neden olabilir.⁷⁵

⁷¹ Kaşıkara (n 61) 51-53.

⁷² Seha L. Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk: uzay hukukunda ilk adımlar*, (AÜSBFY 1964) 130-140; Kubo Mačák, 'Military Space Operations' (ECIL Working Paper 2020/2) in Sergey Sayapin (ed) *An Introduction to International Conflict and Security Law*. (The Hague: T.M.C. Asser Press 2020) 3.

⁷³ Daniel Porras, 'An Update on Outer Space Security and a Brief History of the Prevention of an Arms Race in Outer Space' (UNIDIR Space Security Fellow Presentation, Palais des Nations, 25 Mayıs 2018).

⁷⁴ Ali Bal, 'Hava-Uzay Araçlarının Hukuki Rejimi' (2013) Özel sayı (15) DÜFKD 1465, 1474-5.

⁷⁵ İşlevselcilerin, sınırın belirlenmesinin doğuracağı sorunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bknz: Bal (n 65) 1475-6; Mačák (n 72) 3; Ayhan Sorgucu, *Hava ve Uzay Hukuku* (Adalet 2019) 234.

Sahacılar ise hava sahasında devletlerin egemenlik yetkisi geçerliken, uzayda serbestlik ilkesinin geçerli olması nedeniyle ayrımı gerekli görür.⁷⁶ Hava – uzay sınırı belirlendiği takdirde devletlerin egemenlik sahalalarına dair çatışma ihtimali de azalacaktır. Sahacılara göre ayrım; yer çekiminin etkisinin sona erdiği nokta, atmosferin belirlenecek katmanları, devletin kontrolü sağlayabileceği en üst sınır, yörüngede bulunan yapay uyduların yeryüzüne en yakın olduğu seviye, deniz seviyesinden itibaren 100 km olan Karman hattı çizgisi ya da havacılık faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği üst limit üzerinden belirlenebilir.⁷⁷

Sovyetler Birliği, uzay ile yeryüzünün sınırının belirlenmesine destek vermiştir. Yerin yüzeyinden 100-110 km yüksekliğin, ya da BM tarafından karar verilen ama mutlaka belirlenen bir yüksekliğin oluşturulması için 1979’dan itibaren tasarılar göndermiştir.⁷⁸ Uzayın silahsızlanması kapsamında uzayın tanımını da içeren tasarılar, özellikle ABD tarafından reddedilmiştir. Uzayın alt sınırının belirsizliğini korumasını ABD, alçak, orta ve yüksek irtifalı füzelerin kısıtlanmaması adına istemiştir. Fakat Amerika Federal Havacılık İdaresi’nin 1960’tan beri 100 km’nin üzerinde uçan pilotlara astronot rozeti vermesi, ABD’nin 100 km’yi kabul ettiğini de düşündürür.⁷⁹ Avustralya, Danimarka, Kazakistan gibi devletler ise kendi hukuklarında sınırı 100 km olarak belirlemiştir.⁸⁰ Genel itibariyle, deniz seviyesinin 100 km yüksekliğinden itibaren uzay kabul edildiğine dair uluslararası örf ve adet hukuku oluştuğu söylenebilir.⁸¹

Diğer tanım tartışması uzay nesnelere dairdir. Uzay Antlaşması’nda uzay faaliyetleri, “*insanlığın uzaya girişi*” olarak ifade edilirken; uzay nesnelere tanımı bulunmaz.⁸² Ancak uzay sondası, insan yapımı uydular ve insanlı uzay istasyonları uzay nesnelere olarak kabul edilir.⁸³ Öte yandan fırlatılan uzay nesnelere, geri dönüşlerinin uzay nesnelere kaynaklanan sorumluluğa girdiği ilk kez Kurtarma Antlaşması’nda belirtilir.⁸⁴ Sorumluluk Antlaşması ise madde I(b)’de “*uzay nesnelere fırlatma teşebbüsünün de fırlatmanın kendisine dahil olduğunu*” ifade ederek sorumluluğu genişletir. Uzay nesnelere “*kendisini oluşturan parçalar, fırlatma aracı ve onun parçaları*”nı da kapsadığını tanımı ise madde I(d)’de yer alır.⁸⁵

⁷⁶ Bal (n 74) 1470.

⁷⁷ Ibid. 1476-1677; Kaşıkara (n 61) 20; Reşat Volkan Günel, *Uzay Hukuku Açısından Uzay Madenciliği* (Turhan 2016) 6.

⁷⁸ UN Doc A/AC.105/769, 18 Ocak 2002.

⁷⁹ Konstantin Kakaes, ‘Where Does Space Begin?’ (*MIT Technology Review*, 2019) <<https://www.technologyreview.com/2019/06/26/238928/where-does-space-begin/>> Erişim Tarihi 10 Şubat 2020; Bal (n 74) 1478.

⁸⁰ Maćák (n 72) 3.

⁸¹ Bal (n 74) 1519.

⁸² 1967 Uzay Antlaşması (n 58) Önsöz para.1; Frans G. von der Dunk, ‘Defining Subject Matter under Space Law: Near Earth Objects versus Space Objects’ (2008) 25 *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 293, 294-296.

⁸³ Ibid 295.

⁸⁴ 1968 Kurtarma Antlaşması (n 64).

⁸⁵ 1972 Sorumluluk Antlaşması (65) .

Buna göre insanlığın roketler ile, roketlerin de dahil olduğu, uzaya fırlattığı insan yapımı nesnelere, uzay nesnelere. Uzay sondaları, yapay uydular, uzay silahları, uzaya fırlatıldıktan sonra geri dönebilen ya da kalan uzay araçları, uzay istasyonları ve her türlü araç buna dahildir.

2. Uzayın Silahsızlanması

Uzayın silahlanması ise günümüzde de önemini koruyan bir mesele olarak devam etmektedir. Silahsızlanma anlaşmalarının uluslararası hukuktaki tarihi, neredeyse insancıl hukukun oluşmaya başladığı dönemlere kadar uzanır. Uzayı içeren ilk silahsızlanma antlaşması ise 1963 Moskova Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Sözleşmesi'dir. Uzayın silahsızlanmasının tüm kurallarını oluşturacak bir antlaşma bulunmasa da; Uzay Antlaşması ve Ay Antlaşması buna dair hükümler içerir.⁸⁶ Ancak Ay üzerinde askeri nitelikteki hiçbir faaliyete veya bilimsel araştırmalar için askeri personel bulundurulmasına izin vermeyen Ay Antlaşması, önemli uzay gücüne sahip devletlerce imzalanmadığı için Uzay Antlaşması kadar evrensel değildir.⁸⁷

Uzay silahsızlanmasında iki yaklaşım vardır: güvenlikçi ve sürdürülebilirlikçi. Uzayın güvenliği (space security) kampı - Çin ve Rusya - uzayda silahsızlanmayı talep eder ve desteklerken⁸⁸; uzay sürdürülebilirliğinin (space sustainability) daha önemli olduğunu düşünenler - ABD - silahsızlanmanın birincil önemde olmadığını savunur.

Uzay sürdürülebilirliği, temelde uzay güvenliğinin bir parçasıdır. Ancak başlangıçta uzay güvenliği, yalnızca tanıma ve iletişim kabiliyetleri olarak anlaşılmış ve silahlanmadan ziyade, uzayda güç kazanma yoluyla diğer devletleri etkileme aracı olarak görülmüştür.⁸⁹ Örneğin Çin'in uzay programının temel amacı; gerçek anlamda uzayı kullanmak değil, gücünü arttırarak süper güç olmak ve saygınlık kazanmak

⁸⁶ UNODA Disarmament Treaties, <<http://disarmament.un.org/treaties/>>

⁸⁷ En önemli uzay güçleri olan ABD, Çin ve Rusya antlaşmayı imzalamamıştır. Signatory Status (n 67); 1979 Ay Antlaşması (n 67) M.3(4).

⁸⁸ Rusya ve Çin, BM'ye uzayın silahsızlanmasına yönelik tasarılar sunsa da; ABD tarafından bu tasarılar engellenmiştir. Sovyetler Birliği'nin (SSCB) 1981'de BM'ye sunduğu ilk tasarı, BM'nin amacı olan uluslararası barış ve güvenliğinin sağlanması için Şart'ın yasakladığı güç kullanımının uzayı da kapsamasını amaçlamıştır. Letter dated 10 August 1981, UNGA A/36/192, 20 Ağustos 1981; Paul Mayer, 'The CD and PAROS: A Short History' (UNIDIR The Conference on Disarmament and the Prevention of an Arms Race in Outer Space, Nisan 2011) <<https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-conference-on-disarmament-and-the-prevention-of-an-arms-race-in-outer-space-370.pdf>> Erişim Tarihi 10 Mart 2020. Hollanda ve İsveç, tasarayı desteklemesine rağmen silahların üretimi, testi ve kullanımının yasaklanmasını eleştirmiştir. ABD ise "uydu karşıtı sistemlerin geliştirilmesi yasağı"nın silahsızlanmadan önemli olduğunu ve SSCB'nin de uyduları yok edebilecek silahlara sahip tek ülke olduğunu savunmuştur. 1982'deki tasarısı da sonuçsuz kalan SSCB, 1983'te "atmosfere ve uzaya, herhangi bir silah gönderilmesi veya denenmesini" yasaklayan bir taslak göndermiştir. 1985'te bu kez Çin ile birlikte hazırladığı tasarı sonrasında Silahsızlanma Komitesi, Uzayda Silahlanma Yarışının Önlenmesi Antlaşması (PAROS)'nin görüşülmesi için *ad hoc* komite kurdu; ABD'nin engellemeleri 1995 itibariyle komiteyi işlevsiz hale getirmiştir. UN Yearbook 1981 80-84; UNGA A/RES/36/35, 18 Aralık 1981; UNGA A/RES/36/99, 9 Aralık 1981; Letter dated 19 August 1983, UNGA A/38/194, 23 Ağustos 1983; Serap Gürsel, 'Uzayda Silahsızlanma ve Silahların Kontrolü' (2019) 5(53) SSS Journal 7569, 7584.

⁸⁹ M. Sheehan, 'Viewpoint: Space security and developing nations' (2016) 37 Space Policy 20, 20.

olmuştur.⁹⁰ Hindistan ise uzay gücü olmak için gereken ekonomik ve teknolojik gelişmeleri kullanarak; komşusu ve rakibi Çin'e karşı siyasi ve teknolojik üstünlük kurmayı, Güney Asya'daki baskınlığını arttırmayı ve Bağlantısızlar Hareketi'nin lideri olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.⁹¹ Görüldüğü üzere uzay güvenliği, uzayda askeri güç kazanmaktan farklı güvenlik endişeleri barındırmasıyla devletler için farklı anlamlar taşımıştır.

Uzay teknolojisi ve hukuku geliştikçe devletlerin endişeleri de değişmiştir. Avrupa Uzay Politikaları Enstitüsü'nün uzay güvenliğini ikiye ayırması bunun sonucudur. AUPE'ye göre uzay güvenliği savunma için uzay ve uzayın savunmasından oluşur. Savunma için uzay; yörüngedeki uzay araçları ve yapay uyduların güvenliği ile bunların, devletlerin askeri güvenliğine katkılarını; uluslararası güvenliğe destek kabiliyetini ve uzaya güvenli erişimi kapsar. Uzayın savunması ise yapay uydulara karşı askeri tehditler ve yapay uydular için askeri faaliyetleri ifade eder.⁹² Mayence ise uzay güvenliğini, üç boyutlu tanımlar. Bu tanımlar güvenlik için uzay – dünyanın güvenliği ve savunması için uzayın kullanımı –, uzaydaki güvenlik – uzay varlıklarını yapay veya doğal tehditlerden koruma ve uzay faaliyetlerinin devamlılığını sağlama –, ve uzaydan güveniktir – uzaydan, insan hayatını ve dünyanın çevresini doğal tehditlere karşı koruma.⁹³ Uzaydan güvenlik, uzay güvenliğine insani güvenliği de katması açısından önemlidir. Böylece insan hayatı ve insanın yaşadığı çevrenin korunmasının, uzay yolu ile yapılması gerektiği vurgulanır. Bunun için gerekenler askeri teçhizatlar, üsler ya da personeller değil; kurtarma ve afet yönetimi takibi için iletişim ve tanıma araçları, ağır hava şartları takibi için kullanılan uzay araçlarıdır.⁹⁴ İnsan güvenliğini çevre, refah, afetlere karşı koruma ve tedbirler bağlamında içine alan uzay güvenliğinin önemli bir kısmı, uzayın askeri kullanımı ile ilgilidir. Bu bağlamda uzayın silahsızlanmasını savunan Rusya, Çin –ve silahsızlanma tasarılarına destek veren AB üyeleri - için uzayın güvenliğini önceliyor demek yanlış olmaz.

Uzay sürdürülebilirliği ise uzayın silahsızlandırılmasına karşı çıkan ABD'nin oluşturduğu, uzay güvenliğinin bir parçasıdır.⁹⁵ ABD; güvenlikçi Rusya ve Çin'in tasarılarına karşı çıkmasına yapılan eleştiriler üzerine, uzayın sürdürülebilirliğinin silahsızlanmadan daha önemli olduğunu ortaya atar. Yeni bir uzay kavramı oluşturan ABD'ye göre, uzay çevresi, dünyanın –öncelikle ABD'nin - ekonomik

⁹⁰ James A. Lewis, 'China as a Military Space Competitor' (*Center for Strategic and International Studies*, 1 Dec 2005) <<https://www.csis.org/analysis/china-military-space-competitor>> Erişim Tarihi 27 Mart 2020.

⁹¹ Stephan F. von Welck, 'India's Space Policy: A Developing Country in the "Space Club"' (1987) 3(4) *Space Policy* 326, 327.

⁹² ESPI Report, 'Europe, Space and Defence' (2020) (72) *European Space Policy Institute*.

⁹³ JF Mayence, 'Space security: transatlantic approach to space governance' iç Jana Robinson vd. (eds), *Prospects for Transparency and Confidence-building Measures in Space* (ESPI 2010) 35; M. Sheehan, 'Defining Space Security' iç Schrogl Kai-Uwe vd. *Handbook of Space Security*. (Springer 2015) 10; Sheehan (n 91) 21.

⁹⁴ Sheehan (n 93) 10.

⁹⁵ Sheehan (n 91) 22.

ve ticari gelişimi için; dolayısıyla ulusal çıkarları için hayati öneme sahiptir.⁹⁶ Uzayın çevresinin güvenceye alınmasıyla uzay faaliyetlerini güvenceye almak isteyen ABD için uzay sürdürülebilirliği uzayın silahsızlanmasından önceliklidir. Sürdürülebilirliğin karşısındaki en güçlü tehdit ise öngörülemez olması dolayısıyla uzay çöpleridir. Bu amaçla uzay sürdürülebilirliğinin temel unsuru, uzay atıkları⁹⁷ ve uzay araçlarına dair istihbaratta işbirliğidir. Uyduların zarar görmesini engellemek için meteor gibi uzayda kendiliğinden bulunan/oluşan uzay varlıkları, yapay uydular ve güneş gibi uzay havasını etkileyen koşullar da takip edilmelidir.⁹⁸

D. Uzay Hukukunun Gelişimindeki Problemler

Uzayın silahsızlanması tasarılarına devam eden Rusya ve Çin, 2008'de Silahsızlanma Konferansı'na bir tasarı göndermiştir. Bu tasarı, uzay hukukunda daha önce bahsedilen tanım meseleleri ve uzayın silahsızlanmasındaki eksik konuları kapsamı açısından önemlidir. Uzayda Silahlanmanın Önlenmesi Antlaşması (PPWT) tasarısında⁹⁹ tanı sorunu şu şekilde çözülür:

Madde 1(a): “uzay; deniz yüzeyinin 100 km üzerinden başlar”

Madde 1(b): “uzay nesnelere; uzayda faaliyet gösteren, bir gök cismine, yörüngesine fırlatılan ya da yerleştirile, bir gök cisminden diğer bir gök cismine doğru hareket eden ya da yörüngesini terk eden, ya da herhangi bir yolla uzaya yerleştirilmiş olan her türlü araçtır”

Madde 1(e): “güç kullanımı ya da güç kullanma tehdidi; uzay nesnelere karşı, onları yok etmek, tahrip etmek, çalışma fonksiyonlarını geçici ya da kalıcı bozmak ya da yörünge ayarlarını özellikle değiştirmek gibi düşmanca hareketlerde bulunmak veya bulunmakla tehdit etmektir”¹⁰⁰

ABD, tasarıdaki güç kullanma tanımını, hem kalıcı ve geri döndürülemez, hem de geçici ve geri döndürülebilir zararları içermesi açısından, fazla kapsamlı ve

⁹⁶ Office of Space Commerce, National Space Policy of the USA (2010) <<https://www.space.commerce.gov/policy/national-space-policy/>> Erişim Tarihi 03 Mart 2020.

⁹⁷ Uzay atığı, uzay hurdası veya yörüngesel çöp/atık olarak da ifade edilebilen ve sürdürülebilirliğin olduğu kadar uzay güvenliğinin en önemli tehditlerinden olan uzay çöpleri; fırlatıldıktan sonra kullanılmaz hale gelerek yörüngede ve uzayda serbestçe dolanan/kör devinin insan yapımı nesnelere. Jennifer Wall, ‘What Is Orbital Debris?’ (NASA, 2010) <<http://www.nasa.gov/audience/forstudents/5-8/features/nasa-knows/what-is-orbital-debris-58.html>> Erişim Tarihi 10 Haziran 2020; Kaşıkara (n 61) 124. 2020'nin ilk aylarında 10 cm'den küçük yaklaşık 900.000; 10 cm'den büyük ise yaklaşık 34.000; neredeyse 8.000 metrik ton uzay çöpi tespit edilmiştir. Orbital Debris Program Office, ‘Orbital Debris Amounts’ <<https://orbitaldebris.jsc.nasa.gov/faq/#>> Erişim 14 Nisan 2020; Space Debris Office, ‘Space Debris by the Numbers’ (European Space Agency, 2020) <https://www.esa.int/Safety_Security/Space_Debris/Space_debris_by_the_numbers> Erişim Tarihi 16 Nisan 2020. İnsan yapımı ya da doğal kaynaklı (meteor) uzay çöplerinin sayısının çokluğuna rağmen, önemli etkiye sahip çarpışmaların sayısı görece azdır. Örnekleri şunlar: 1996'da, 10 yıl önce patlamış bir Fransız roketi ile Fransız uydusunun çarpışması; 2007'de, Çin'in uydusu karşı silahla eski bir uydusunu yok etmesi; 2009'da, aktif olmayan bir Rus uydusunun aktif bir ABD ticaret uydusunu yok etmesi ve 2013'te, uzay çöplerinin bir Rus uydusunu kullanılmaz duruma getirmesi. Mark Garcia, ‘Space Debris and Human Spacecraft’ (NASA, 13 Apr 2015) <http://www.nasa.gov/mission_pages/station/news/orbital_debris.html> Erişim Tarihi 01 Nisan 2020; Gürsel (n 88) 7574.

⁹⁸ Sheehan (n 93) 15-6; (n 91) 22; Gürsel (n 88) 7574.

⁹⁹ CD/1839, 29 February 2008.

¹⁰⁰ İbid.

belirsiz olmakla eleştirir.¹⁰¹ Ayrıca Çin'in 2007'de uydu karşıtı silah fırlatmasının zamanlamasından yararlanarak, tasarının yeryüzünde silah geliştirilmesi/denenmesini yasaklamaması ve uydu karşıtı silahları dışarda bırakmasını eleştirir. Uzayın tek süper gücü olmasını sağlayacak teknolojik ve askeri ilerlemesi için uydularının güvenliğine bağlı olan ABD'ye göre Çin'in uydu karşıtı silahları büyük risk oluşturur.¹⁰² ABD, kendisi de 2008'de eski bir uydusunu yok ederek, uzaydaki rekabetin daha da ateşleneceğini göstermiştir.¹⁰³ Diğer yandan Çin'in tehlikeli oranda uzay çöpü yaratmasına yönelik eleştirilere, Çin'in Asya'daki rakipleri Hindistan ve Japonya da katılır. Rusya ise Çin'i kınasa da; *“Pandora'nın kutusunu açanın Çin olmadığını”* belirterek uzayın silahsızlandırılması gerekliliğine vurgu yapmak için bir fırsat bulmuş olur.¹⁰⁴

2008'deki tasarıda, güç kullanma tehdidinin tam olarak neleri kapsadığının net olmadığını vurgulayan ABD, *“uydu karşıtı silah geliştirmenin tehdit olup olmadığı”*, ya da *“bir devletin kendi uydusunu yok etmesinin diğerleri için tehdit olmadığı”*¹⁰⁵ sorularını sormuş ve kendi uydusunu yok eden Çin'den böyle bir tasarı gelmesine gönderme yapmıştır.

Bir tasarıları daha sonuçsuz kalan Rusya ve Çin'in 2014'te Komite'ye gönderdiği yeni PPWT tasarısında, uzay tanımının çıkarılmış ve uzay nesnelere *“uzayda çalışması için geliştirilen ve uzaya yerleştirilen araçlar”* olarak tanımlanmıştır. Güç kullanma ve güç kullanma tehdidini ayrı tarif eden tasarıda güç kullanma *“bir başka devletin kontrolünde ya da yetkisi altındaki bir uzay nesnesinde hasar oluşturma niyeti ile gerçekleştirilen her türlü eylem”* olarak; güç kullanma tehdidi ise *“(bu) eylemlerin niyetinin yazılı, sözlü ya da başka bir şekilde açıkça ifade edilmesi”* olarak belirlenmiştir.¹⁰⁶ ABD'nin daha öncesinde belirsizlik yaratması nedeniyle fazla kapsamlı bulunduğu tanımdan geçici, kalıcı, geri döndürülebilir veya döndürülemez ibarelerinin çıkarılması ABD'nin eleştirilerinin önüne geçememiştir. ABD bu kez *“geçici ve geri döndürülebilir hasar oluşturan eylemlerin dışarıda mı bırakıldığı”* yoksa *“bu tür eylemlerin tahrip amacıyla gerçekleştirildiğinde mi dışarıda bırakıldığı”* sorularını sormuş¹⁰⁷ ve tasarının uluslararası hukuk ilkelerini tanımlayamayacağına dikkat çekmiştir.

¹⁰¹ Mačák (n 72) 9; CD/1847, 24 Ağustos 2008.

¹⁰² Carin Zississ, 'China's Anti-Satellite Test' (Council on Foreign Relations, 2007) <<https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-anti-satellite-test>> Erişim Tarihi 09 Mart 2020.

¹⁰³ Çin – ABD arasındaki bu rekabetin Rusya'yı dışarıda bırakacağı yorumları başlasa da, Çin'in uydu karşıtı silah fırlatmasına diplomatik açıdan, uzay silahsızlanmasının gerekliliğini gösterme yolu yorumları da yapıldı. Bruce W. MacDonald, 'China, Space Weapons, and U.S. Security', Council on Foreign Relations Special Report No. 38, September 2008, <www.cfr.org/publication/16707/china_space_weapons_and_us_security.html> Erişim Tarihi 8 Şubat 2021; *ibid.*

¹⁰⁴ Russia News, 'Russia against Militarizing Outer Space' (Sputnik News, 6 Feb 2007) <<https://sputniknews.com/russia/2007020660290281/>> Erişim Tarihi 12 Aralık 2019.

¹⁰⁵ CD/1847 (n 101) 4.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ CD/1998, 3 Eylül 2014 para 13.

ABD, yürürlükte olan uluslararası hukuk kurallarının, güç kullanma veya güç kullanma tehdidini tanımlamayıp BM Şartı madde 2(4) ile açıkça yasakladığını ve bu yasağın uzayı da kapsadığını belirtmiştir.¹⁰⁸ Güç kullanma tanımında “niyet”in vurgulanmasını ise niyetlenmeksizin uzay nesnelere zarar vermenin güç kullanma sayılıp sayılmayacağı konusunda belirsizlik yaratacağını savunmuş¹⁰⁹ ve bir eylemin uluslararası hukuka göre güç kullanımı olması için verilen zararın amaçlanması veya amaçlanmamasının önemsiz ifade etmiştir.¹¹⁰ Bu bağlamda, zarar verebilecek araçların sadece uzaya fırlatılması ya da yerleştirilmesinin yasaklanması da yeterli değildir. ABD’ye göre bahsi geçen araçların araştırılması, geliştirilmesi, üretilmesi, saklanması ve denenmesinin yasaklanmaması, tasarının tutarsızlığıdır.¹¹¹

2015’te eleştirilere cevap veren Çin ve Rusya ise ABD’yi, tasarımı önce kapsamlı sonra da dar bulması nedeniyle tutarsızlıkla suçlar. Tasarının temelde uzayda silah bulundurmaya yasaklamayı amaçladığını açıklayan güvenlikçiler; araştırma, geliştirme, üretme ve depolamanın; uzaya fırlatılması, yerleştirilmesi ve kullanılması yasak silahlar için devletler açısından rasyonel bir tercih olmadığından ayrıca yasaklanmasına gerek duyulmadığını belirtir.¹¹²

Uzay hukukunda aşılabilen problemlerden bir diğeri ise Ay Antlaşmasıdır. Antlaşmanın uzayın süper güçleri tarafından – uzay güvenliği kampı ve sürdürülebilirliği kampı – imzalanmaması uluslararası sistem için azımsanmayacak bir risktir. ABD’nin imzalamaması ise önemli silahsızlanma karşıtı olması bağlamında önemlidir. Dönemin başkanı Jimmy Carter imzalamayı düşündüğü ifade edilse de; antlaşmanın kurulması öngördüğü Uzay Rejimi’nin tüm devletlerin eşitliğine dayalı olmasının ABD için kabul edilemez olması ile baskı gruplarının imza engellenmiştir.¹¹³

ABD’nin Ay Antlaşması’nı imzalamamasına rağmen, açık bir pozisyon belirtmemesi de antlaşma için olumsuz havayı dağıtmıştır. Uzay Yasası’nın diğer 4 antlaşmasını onaylayan ABD’nin Ay Antlaşması’ndan hiç bahsetmemesi; antlaşmayı imzalamayarak hukuki açıdan reddetse de, başlarda siyasi açıdan açıkça reddetmemesi

¹⁰⁸ İbid. Para 14.

¹⁰⁹ Mačák (n 72) 9.

¹¹⁰ CD/1998 (n 105) para 12.

¹¹¹ İbid. Para 9.

¹¹² CD/2042, 14 Eylül 2015 para 3-5. 2016’da Rusya’nın uzaya fırlattığı silahın yarattığı tartışma ise ABD’nin Rusya’yı gerçekten silahsızlanma taraftarı olmamakla suçlamasına ortam hazırladı. Bu silah ABD istihbaratına göre uydu karşıtı silah olsa da; kesinliği bulunmamaktadır. Jim Scuitto vd. ‘Sources: Russia tests anti-satellite weapon’ (CNN, 21 Dec 2016) <<https://www.cnn.com/2016/12/21/politics/russia-satellite-weapon-test/index.html>> Erişim Tarihi 12 Nisan 2020; George Leopold, ‘Russian Test Reported, but Was It ASAT?’ (Defense Systems, 22 Dec 2016) <<https://defensesystems.com/articles/2016/12/22/russian.aspx>> Erişim Tarihi 16 Ocak 2020.

¹¹³ Öngörülen Uzay Rejimi yapısı eşit katılımcılardan oluşmasının yanı sıra, uzayın kontrolü, kontrolün reddi, uzay araçlarının sınırlama, düzenleme ve hatta uzayda dolaşım serbestisine karar yetkili olacaktır. Tütüncü (n 40) 987.

olumlu görülmüştür.¹¹⁴ Ne var ki başkan Trump'ın 6 Nisan 2020 kararnamesinde açıkça, ABD'nin Ay Antlaşması'nı “ne imzaladığı ne onayladığını” tasdiki ve “uzayı evrensel ortak varlık” kabul etmediğini ilanı, ciddi bir risk yaratmaktadır.¹¹⁵ ABD'nin, kararnameden bir ay geçmeden, Ay'daki doğal kaynakların bulunması ve araştırılmasına yönelik hazırladığı Artemis Anlaşmasını, onaylayabileceğini düşündüğü devletlere sunacağını ilan etmesi¹¹⁶ ile birlikte Ay'ın ve belki uzayın sömürülmesi endişelerinin önüne geçilemediği de ortaya çıkmıştır.¹¹⁷ ABD'nin antlaşmayı tanımamasının ötesinde, Ay'ı ve uzayı insanlığın ortak mirasından görmediğini açıklamasına ek olarak, uzayda kaynak arama faaliyetlerine yönelik Artemis Anlaşması'nı hazırlamaya başladığı haberleri de, tüm uzay hukuku için endişe kaynağıdır.

III. Uzay Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk

Uluslararası hukuk, uluslararası insancıl hukuk ve uzay hukuku arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunur. İnsancıl hukuk ve uzay hukuku, uluslararası hukukun parçası olduğuna göre, bunlardaki gelişmelerin ilk etkisinin çoğunlukla devletlerin teamüllerinde değişiklik yarattığı, bunların da uluslararası hukuk kurallarını şekillendirdiğini belirtmek yanlış değildir. Ancak her iki hukukun da gelişimi sırasında zorlu aşamalardan geçtiği ve çekişmeler yarattığı da ortadadır.

Uluslararası hukukta yasaklanan güç kullanımının uzay hukukundaki yeri, tanımıyla beraber tartışma konusudur. Ancak güç kullanımı ve güç kullanım tehdidi uluslararası hukukta yasaktır. Uzayın silahsızlanması tartışmalarında uydu karşıtı silahlar düşünüldüğünde, bir devletin diğerini, o devletin uydusuna uydu karşıtı silah göndermekle tehdit etmesi de bu durumda yasaklanmalıdır. Meşru müdafaa açısından bakıldığında ise, başka bir devletin saldırısına uğraması durumunda kendini savunmak adına hareket geçmeye hazır olduğunu açıklayan bir devlet, güç kullanma tehdidi yasağını çiğnemiş olmaz.¹¹⁸ Ayrıca meşru müdafaa hakkını hukuka uygun olarak kullanan devlet, uzayın barışçıl kullanımı ilkesini de ihlal etmiş sayılmaz.¹¹⁹

¹¹⁴ Michael Listner, ‘The Moon Treaty: failed international law or waiting in the shadows?’ (*The Space Review*, 24 Oct 2011) <<https://www.thespaceview.com/article/1954/1>> Erişim Tarihi 10 Şubat 2020.

¹¹⁵ Executive Orders, ‘US Executive Order on Encouraging International Support for the Recovery and Use of Space Resources’ (*White House*, 6 April 2020) <<https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-encouraging-international-support-recovery-use-space-resources/>> Erişim Tarihi 19 Nisan 2020.

¹¹⁶ Joey Roulette, ‘Trump Administration Drafting ‘Artemis Accords’ Pact for Moon Mining’ (*Reuters*, 6 May 2020) <<https://www.reuters.com/article/us-space-exploration-moon-mining-exclusi-idUSKBN22H2SB>> Erişim Tarihi 7 Mayıs 2020.

¹¹⁷ Hüseyin Pazarıcı, *Pozitif Uzay Hukuku ve Bugünkü Sorunları*, iç Seha L. Meray’a Armağan, C. I. (AÜSBFY 1981) 250.

¹¹⁸ Mačák (n 72) 9.

¹¹⁹ Barışçıl kullanımın, “saldırgan olmayan” anlamına geldiği baskın görüş olduğu için; hukuka uygun olan belirli askeri operasyonlar da saldırganlık sayılmadığı için barışçıl kullanım ilkesini ihlal etmez. C. Q. Christol, ‘The Common Interest in the Exploration, Use and Exploitation of Outer Space for Peaceful Purposes: The Soviet-American Dilemma’ (1985) 18(2) *Akron Law Review* 193, 197; S. Hobe ve K-W Chen, ‘Legal Status of outer space and celestial bodies’ iç Ram. S.Jakhu ve Paul Stephen Dempsey (eds) *Routledge Handbook of Space Law* (Routledge 2016) 34.

Güç kullanma tehdidinin “açıkça” ifade edilmesi ise uluslararası hukuk kapsamında bir gereklilik değildir. Bir devlet açıkça savaş ilanında bulunmasa bile, diğer bir devletin sınırına birliklerini konuşlandırması güç kullanmakla tehdit ettiği anlamına gelir.¹²⁰ Uzayda ise başka bir devletin uydularının yakınlarından geçen uzay araçlarının o uydular için tehdit yaratmasına rağmen seyrine devam etmesi, devletler uzay yarışında ise bu tarz bir tehdidin kapsamına girerken; devletlerin böyle bir ilişkisi bulunmuyorsa, güç kullanma tehdidi olarak düşünülmemelidir.

Uzay hukukunda güç kullanmanın silahlı çatışmaya varması için bir eşik üzerinde anlaşılmalıdır. Yine de ticari amaçla uzaya fırlatılan uzay nesnesinin amaçlanmadığı halde başka bir devletin uydusunu tahrip etmesinin güç kullanma olmasına rağmen savaş ilanı sayılmadığı kabul edilir.¹²¹ Rusya ve ABD’nin silahsızlanma tasarılarında anlaşamadığı bu temel ayrımın tespiti ise kolay değildir.

Uzayın silahsızlanması konusunda anlaşmaya varılmamış olması da, uzayda güç kullanımı ihtimalini güçlendirir. Uzayın silahsızlanmasında Japonya ve ABD’nin aynı fikirde; Avrupa Birliği’nin de Rusya ve Çin ile aynı fikirde olması, uzlaşının sağlanması ihtimalini arttırmaz.¹²² ABD’nin uzay teknolojisi konusundaki ilerlemesi, Çin ve Rusya ile yarışını devam ettirmesi; bu yarışa Hindistan¹²³ ve Japonya gibi devletlerin de eklenmesi, uzayda güç yarışının kızışmasına neden olacağı için bağlayıcı bir uzay silahsızlanması antlaşması şart görünse de; ABD için uzay sürdürülebilirliği, tek uzay gücü olmak amacına daha uygundur. ABD, başka devletlerin uzayda silahlanmasını istememesine rağmen, kendisinin silah geliştirmesine engel olacak bir antlaşmanın karşısındadır. ABD hava kuvvetlerinin yanında, 2019’da uzay kuvvetlerinin kurulması, bu bakış açısını gösterir niteliktedir. Başkan Trump’ın “uzay, dünyanın yeni savaş alanıdır” ve “ABD’nin uzay üstünlüğü hayatidir” sözleri ise riskin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir.¹²⁴

¹²⁰ ICJ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Merits) (1986) Judgment 14 para 227.

¹²¹ Mačák (n 64) 10.

¹²² Gürsel (n 88) 7573.

¹²³ Hindistan 2019’da uyduları silah denemesi yaparak uzay yarışında kendisinin de olduğunu gösterdi. Bu denemesi nedeniyle oluşan tepkileri, hiçbir devleti hedef almadığı ve fırlatılan silahın kalıcı uzay çöplüğü oluşturmayacağı açıklamasıyla yumuşattı. Uzayda silahlanma yarışına girmeyeceğini ilan eden Hindistan; ABD, Rusya ve Çin’den sonra dördüncü uzay gücü olması ile uzay yarışında Çin’in takipçisi olacağını sinyallerini de verdi. Rakibi Çin ile silahsızlanma tasarılarında ortaklık yapan Rusya ise Hindistan’ı da tasarıya davet ederek, tasarıya güç kazandırma çabasına girdi. BBC India, ‘US Space Debris Warning after India Test’ (*BBC News India*, 28 Mar 2019) <<https://www.bbc.com/news/world-asia-india-47729568>> Erişim Tarihi 09 Nisan 2020; HT, ‘On Mission Shakti, Russia Asks India to Join Effort against Arms Race in Space’ (*Hindustan Times*, 29 Mar 2019) <<https://www.hindustantimes.com/india-news/on-mission-shakti-russia-asks-india-to-join-efforts-against-arms-race-in-space/story-gfY3ENSh2jWwOtycZ0QGaJ.html>> Erişim Tarihi 11 Nisan 2020; Dipanjan Roy Chaudhury, ‘Russia Puts Onus on US for Early Outer Space Rules after India’s Test’ (*The Economic Times*, 29 March 2019) <<https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/russia-puts-onus-us-for-early-outer-space-rules-after-indias-test/articleshow/68626644.cms>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2020.

¹²⁴ David Smith, ‘“Space Force”: Trump Orders New Branch of US Military’ (*The Guardian*, 19 Jun 2018) <<https://www.theguardian.com/us-news/2018/jun/18/space-force-donald-trump-orders-new-branch-of-us-military>> Erişim Tarihi 16 Nisan 2020; AP in Washington, ‘Donald Trump Officially Launches US Space Force’ (*The Guardian*, 21 Dec 2019) <<https://www.theguardian.com/us-news/2019/dec/21/donald-trump-officially-launches-us-space-force>> Erişim Tarihi 14 Nisan 2020.

İnsanlığın uzay teknolojisine bağlılığı, uzayın barışçıl kullanılmasını gerektirir. Ancak barışçıl olmayan durumlarda ise dünyada uygulanan kurallar, insancıl hukuk kapsamında olduğu için insancıl hukukun uzayı da nasıl kapsayacağı açıklanmalıdır. İlk başlarda dünyadaki düşmanlıkların uzayı etkileyemeyeceği varsayımı, uzay hukukunun bu yönde gelişmesini engellemiştir.¹²⁵ 1977 Cenevre Sözleşmeleri Ek Protokolleri'nde uzayın kapsama alınmaması da bunu desteklemiştir.

Bu bağlamda ilk önemli husus, insancıl hukukun dünya yüzeyi ile sınırlanmaması gerektiğidir.¹²⁶ İkinci husus, Uzay Antlaşması'na göre uluslararası hukuk uzayda uygulanabildiğine ve insancıl hukuk da bu hukukun bir parçası olduğunda göre; insancıl hukuk uzayda geçerli olmalıdır. Cenevre Sözleşmeleri kapsama almamış olsa da, insancıl hukuka her durumda uyulması gerekliliği uzaya genişletilmelidir.¹²⁷ Bu bağlamda, uzayda bir askeri operasyon durumunda hangi hukukun ilkelerinin uygulanacağını tespiti için temel insancıl hukuk ilkeleri ile uzay hukuku ilkeleri bir arada düşünülerek incelenmelidir.

A. Uzayda Ayrım Gözetme

İnsancıl hukukta bulunan savaştan/savaşmayan ayrımı uzay hukukunda bulunmamaktadır. Ayrım gözetme ilkesi; çatışmalar ile ilgisi bulunmayan sivillerin hedef alınmasını yasaklar.¹²⁸ Savaş dışı olmayan düşman askerleri ise bu kural dışındadır. Bu ayrımın uzayda olmamasının ötesinde, uzay hukuku kapsayıcılık ve eşitlik ilkesine dayanır. Uzay hukukuna göre uzayda bulunan herkes, “insanlığın adına” oradadır ve özel düzenlenmiş, eşit korunma yasaları vardır. Uzay Antlaşması'nın yanı sıra Sorumluluk Antlaşması da, uzayda bulunan bir insana, ihtiyaç duyduğunda yardım etmek veya onun dünyaya dönmesini sağlamanın tüm dünya devletlerinin sorumluluğu olduğunu belirtir.¹²⁹ Ancak uzay hukuku uzayın barışçıl kullanımını şart koşarak oluşturulduğu için uzayda başka bir devlet yetkisindeki uzay nesnesine karşı güç kullananlar insancıl hukuk kapsamında savaştan taraf kabul edilebilir. Öte yandan bir askeri operasyonun uzayda gerçekleşmemesine rağmen uzay nesnelere ile desteklenmesi nedeniyle, uzay nesnelere de savaştan taraf kabul edilmesi olası görülebilir. Bu açıdan bakıldığında, yapay uyduların devletler ile ilgili istihbarat sağlaması, devletlere savaş teknolojilerini geliştirmek için ekonomik ve teknolojik katkılar sunuyor olması da, dünyada gerçekleşen askeri operasyonlara katkı sunuyor denebilir.¹³⁰ Bu bağlamda yapay uyduların askeri hedeflerden sayılması söz konusu

¹²⁵ Uzayı “savaştan bir dünya” olarak gören Hindistan başlangıçta IHL'nin uzayda uygulanamayacağını savunmuştur. UN Doc. A/AC.105/PV.3, 7 May 1962 63.

¹²⁶ Mačák (n 72) 11.

¹²⁷ İbid 12.

¹²⁸ 1977 Cenevre Sözleşmeleri EPI (n 29) M. 51(3).

¹²⁹ 1967 Uzay Antlaşması (n 58) M. V(I); 1972 Sorumluluk Antlaşması (n 65) M. I.

¹³⁰ M Bourbonnière, ‘Law of Armed Conflict (LOAC) and the Neutralisation of Satellites or Ius in Bello Satellitis’ (2004) 9 JCSL 43, 64.

olacağı için yapay uyduların askeri görüntüleme ve tanıma işlevi gösterenlerinin hedef haline gelebilmesi, ancak ticari uyduların bu kapsama alınmaması gerektiği söylenebilir. Uzay hukukunun kapsayıcılık ve eşitlik ilkeleri ile devletlere yüklediği sorumluluğun ayırım gözetmediği düşünüldüğünde; uzay hukukunun bu kuralların insancıl hukukun ayırım gözetme ilkesinden daha genel bir kural oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda insancıl hukukun ayırım gözetme ilkesinin *lex specialis* olduğu ve uygulanması gerektiğini söylemek yanlış olmamakla beraber; uzay ayırım gözetme ilkesi olarak adlandırılabilir.

B. Uzayda Orantılılık

Askeri hedef olan ve askeri operasyonlara katkısının sınırları bilinmeyen uzay nesnelere, insancıl hukukun orantılılık ilkesi ile değerlendirilmelidir. Uzay nesnelere askeri operasyonlara katkı yapıyor olsa da, aynı anda barışçıl ticari faaliyetlerde de kullanılıyor olabilir. Bu durumda da insancıl hukuk gereği, askeri hedef olmalarına rağmen tamamen tahrip edilerek kullanılmaz hale getirilemezler.¹³¹ Uzay nesnelere askeri operasyonlara hangi açıdan katkı sunduğu, savaşan devlete teknolojik ilerleme için katkı veya istihbarat sağlayıp sağlamadığı, bu işlevlerini hangi yollarla kullandığı ve bu işlevlerin tahrip edilmesinin siviller için yaratacağı risklerin hesaplanması, uzay hukukunun özel durumları düzenlememesi nedeniyle, insancıl hukukun orantılılık ilkesine göre uygulanabilir. Kısaca bir yapay uydunun askeri hedef haline gelmesine bağlı olarak büyük tahribata uğraması sonucu dünyadaki sivil yaşama etki etmesinin önüne geçilmesi, uzayda insancıl hukukun orantılılık ilkesinin uygulanmasına bağlıdır.

C. Uzayda İhtiyatlılık

İhtiyatlılık ilkesi savaş sırasında, askeri operasyonlardan sorumlu olanların, sivil yaşamın devamlılığı için gerekli olan ve askeri özelliği de olmayan koşul ve nesnelere korumasını öngörür.¹³² Askeri uzay operasyonlarında özellikle uzay çöpleri göz önünde bulundurulmalıdır. Ticari veya askeri amaçlar dışında; kendi uydusunu tahrip için uzay nesnesi fırlatmak dahi uzay çöprü yaratacağı için risklidir. Bu nedenle uzaya fırlatılan nesnelere oluşturacağı riskler hesaplanmalıdır. Ayrıca askeri ve ticari kullanımı amaçlayan uzay nesnelere kaynaklanacak riskler de göz önüne alınmalı ve uzayın özgür kullanımı ihtiyatlı sağlanmalıdır. Uzayda ihtiyatlılık olarak adlandırılabilir bu ilke, “askeri” kapsamına girse dahi uzay çöprü oluşturmadan müdahaleyi öngören insancıl hukuka uygundur ve uzayın özgür kullanım ile karşılaştırıldığında *lex specialis* niteliği taşır.

¹³¹ Mačák (n 72) 14.

¹³² İbid 15.

Sonuç

Uluslararası insancıl hukuk, savaş dönemlerinde devletlerin uyması gereken kuralları belirlerken, vazgeçilmeyen ilke devlet egemenliğidir. Uzay hukukunda ise en önemli ilkeler uzayın insanlığın tümüne ait olduğu ve uzayın serbestliğidir. İnsancıl hukukun, uzay hukuku ortaya çıkmadan önceki uygulama alanı, yeryüzündeki ve çok önemli bir bölümü devletlerin egemenliği altında bulunan topraklardı. Uzay hukukunun uygulama alanı ise uzayın başlangıcından itibaren, yörüngeler, uzay nesnelere, devletlerin egemenlik yetkilerini kullanmaya devam ettiği kendi yapay uyduları ve uzay istasyonlarıdır. Özetle uzay hukukunda devlet egemenliği ve sabit bir toprak parçası bulunmama ile birlikte, devletler yalnızca kendi uzay ajanslarının bulunduğu kısım üzerinde egemenlik hakkına sahiptir.

Uzayın barışçıl kullanımı anlaşmaları bulursa da, uzayın silahsızlanması anlaşılması oluşturulamaması ve uydu karşıtı silahlardan tehdit algılanması, uzay savaşlarının uzak olmadığını düşündürür. Askeri uzay operasyonlarının kapsamı hala belirsizliği koruyor olduğu için de bunlarda uygulanacak özel hukuk kuralları tam olarak belirli değildir. Bu bağlamda insancıl hukuk kurallarının önemli olduğunun vurgulanması gerekir. Askeri uzay operasyonları, savaş durumu yaratması dolayısıyla şu nedenlerden dolayı insancıl hukuk kapsamına girebilir:

İnsancıl hukuk da, uzay hukuku da uluslararası hukukun parçalarıdır.

İnsancıl hukuk, uzay hukukunda olduğu gibi hiçbir ayırım gözetmeden tüm insanlara uygulanır.

Uzay hukukunun devletler için, ortak insanlık adına temel ilkeler tespit etmesi doğası gereği, bir askeri operasyon durumunda yine devletlerin değil insanların korunması söz konusu olacaktır ve bu da insancıl kapsamındadır.

Uluslararası insancıl hukuk ile uzay hukuku ilişkisinde, askeri uzay operasyonları durumunda insancıl hukuk ve uzay hukuku kurallarının çatışması halinde hangi kuralın uygulanacağını uluslararası hukukun *lex specialis derogat legi generali* ilkesi belirler. Buna göre iki hukuk normunun çatıştığı durumlarda daha özel olan hukuk normu, genel olan hukuk normunu ilga edecektir. Uzay hukuku uluslararası hukukta *lex specialis* niteliğinde olduğuna dair tartışmalar bulunması ile birlikte; insancıl hukuk kurallarının askeri uzay operasyonlarında uygulanabilirliğinin uzay hukuku kurallarının önüne geçmesi, insancıl hukuk kurallarının askeri uzay operasyonlarında *lex specialis* niteliğini ortaya koyar. Diğer bir deyişle, askeri uzay operasyonları bağlamında norm hiyerarşisinde, insancıl hukuk normlarının uzay hukuku normlarına üstün geldiğini gösterir. İnsancıl hukukun uzay hukukunda uygulanan ilkelerinin oluşturduğu ilişki, uluslararası hukukun iki dalı arasından insancıl hukukun daha kapsayıcı olduğunun göstergesidir.

Hakem Deęerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

- 1856 Paris Declaration Respecting Maritime Law, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=473FCB0F41DCC63BC12563CD0051492D>>
- 1864 Geneva Convention, <<https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/treaty/geneva-convention-1864.htm>>
- 1868 St Peterburg Declaration, <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/full/declaration1868>>
- 1874 Brussels Declaration, <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/135>>
- 1907 - IV Sayılı Lahey Sözleşmesi, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=BD48EA8AD56596A3C12563CD0051653F>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2019.
- 1949 Cenevre Sözleşmeleri, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/1a13044f3bbb5b8ec12563fb0066f226/be12c9954ac2aec2c12563cd0042a25c>> Erişim Tarihi 15 Aralık 2019.
- 1963 Kısmi Nükleer Deneme Yaşığı Sözleşmesi, *UN Treaty Series* 480 (1), Sayı 6964.
- 1967 Uzay Antlaşması: UNGA A/RES/2222(XXI).
- 1968 Kurtarma Antlaşması: UNGA A/RES/2345(XXII).
- 1972 Sorumluluk Antlaşması: UNGA A/RES/2777(XXVI).
- 1975 Tescil Sözleşmesi: UNGA A/RES/3235(XXIX).
- 1977 Cenevre Sözleşmesi EP I, ><https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=50FB5579FB098FAAC12563CD0051DD7C>> Erişim Tarihi 15 Kasım 2019.
- 1977 Cenevre Sözleşmeleri EP II, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/1a13044f3bbb5b8ec12563fb0066f226/15781c741ba1d4dcc12563cd00439e89>> Erişim Tarihi 15 Kasım 2019.
- 1979 Ay Antlaşması, UNGA A/34/68.
- AP in Washington, ‘Donald Trump Officially Launches US Space Force’ (*The Guardian*, 21 Dec 2019) <<https://www.theguardian.com/us-news/2019/dec/21/donald-trump-officially-launches-us-space-force>> Erişim Tarihi 14 Nisan 2020.
- Ay ve diğer gök cisimleri dahil, uzayın keşif ve kullanılmasında devletlerin faaliyetlerini yöneten ilkeler hakkında Andlaşma: RG, 23 Ekim 1967, Sayı 12732, <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12732.pdf>> Erişim Tarihi 11 Mart 2020.
- Bal A, ‘Hava-Uzay Araçlarının Hukuki Rejimi’ (2013) Özel sayı (15) DEHKD 1465-1528.
- BBC India, ‘US Space Debris Warning after India Test’ *BBC News* (India, 28 Mar 2019) <<https://www.bbc.com/news/world-asia-india-47729568>> Erişim Tarihi 09 Nisan 2020.
- Bourbonnière M, ‘Law of Armed Conflict (LOAC) and the Neutralisation of Satellites or Ius in Bello Satellitis’ (2004) 9 JCSL 43-69.
- CD/1839, 29 Şubat 2008.
- CD/1847, 24 Ağustos 2008.
- CD/1985, 12 Haziran 2014.
- CD/1998, 3 Eylül 2014.
- CD/2042, 14 Eylül 2015.
- Chaudhury DR, ‘Russia Puts Onus on US for Early Outer Space Rules after India’s Test’ (*The Economic Times*, 29 March 2019) <<https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/russia-puts-onus-us-for-early-outer-space-rules-after-indias-test/articleshow/68626644.cms>> Erişim Tarihi 15 Nisan 2020.

- Christol CQ, 'The Common Interest in the Exploration, Use and Exploitation of Outer Space for Peaceful Purposes: The Soviet-American Dilemma' (1985) 18(2) Akron Law Review 193-222.
- David E, *Principes de droit des conflits armés* (Éditions Bruylant 1994).
- Dunant H, *Un Souvenir de Solferino* (CICR 1862).
- ESPI Report, 'Europe, Space and Defence' (2020) (72) European Space Policy Institute.
- Executive Orders, 'US Executive Order on Encouraging International Support for the Recovery and Use of Space Resources' (*White House*, 6 April 2020) <<https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-encouraging-international-support-recovery-use-space-resources/>> Erişim Tarihi 10 Nisan 2020.
- Finnemore M, *National Interests in International Society* (Cornell Uni Press 1996).
- Garcia M, 'Space Debris and Human Spacecraft' (*NASA*, 13 Apr 2015) <https://www.nasa.gov/mission_pages/station/news/orbital_debris.html> Erişim Tarihi 01 Nisan 2020.
- Günel RV, *Uzay Hukuku Açısından Uzay Madenciliği* (Turhan 2016).
- Gürsel S, 'Uzayda Silahsızlanma ve Silahların Kontrolü' (2019) 5(53) SSS Journal 7569-7577.
- Henckaerts J ve Doswald-Beck L, *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku*, Emre Öktem vd. (çev) (GSÜ Hukuk Yayınları 2005).
- Harb Felâketzedelerinin Himayesine dair 12 Ağustos 19-19 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin onanması: RG, 30 Ocak 1953, Sayı 8322, <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8322.pdf>> Erişim Tarihi 11 Mart 2020.
- Hobe S. ve Chen K-W, 'Legal Status of outer space and celestial bodies' iç Ram. S.Jakhu ve Paul Stephen Dempsey (eds) Routledge Handbook of Space Law (Routledge 2016).
- HT, 'On Mission Shakti, Russia Asks India to Join Effort against Arms Race in Space' (*Hindustan Times*, 29 Mar 2019) <<https://www.hindustantimes.com/india-news/on-mission-shakti-russia-asks-india-to-join-efforts-against-arms-race-in-space/story-gfY3ENSh2jWwOtycZ0QGaJ.html>> Erişim Tarihi 11 Nisan 2020.
- ICJ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Merits) (1986) Judgment 14.
- ICRC 'Fundamentals of IHL' <<https://casebook.icrc.org/law/fundamentals-ihl>> Erişim Tarihi 15 Ekim 2019.
- ICRC 'Report for IHL and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts' (32nd International Conference on ICRC, Genova, 2015).
- ICRC 'What is IHL' (2004) <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf> Erişim Tarihi 19 Aralık 2019.
- Kakaes K, 'Where Does Space Begin?' (MIT Technology Review, 2019) <<https://www.technologyreview.com/2019/06/26/238928/where-does-space-begin/>> Erişim Tarihi 10 Şubat 2020.
- Kaşıkara MS, *Devletlerin Uzay Faaliyetlerinden Doğan Sorumluluğu* (Adalet 2017).
- Kızılay ve ICRC, *Uluslararası İnsancıl Hukuk* (2014).
- Leopold G, 'Russian Test Reported, but Was It ASAT?' (*Defense Systems*, 22 Dec 2016) <<https://defensesystems.com/articles/2016/12/22/russian.aspx>> Erişim Tarihi 16 Ocak 2020.
- Letter dated 10 August 1981, UNGA A/36/192, 20 Ağustos 1981.
- Letter dated 19 August 1983, UNGA A/38/194, 23 Ağustos 1983.
- Lewis JA, 'China as a Military Space Competitor' (*Center for Strategic and International Studies*, 1 Dec 2005) <<https://www.csis.org/analysis/china-military-space-competitor>> Erişim Tarihi 27 Mart 2020.

- Listner M, 'The Moon Treaty: failed international law or waiting in the shadows?' (*The Space Review*, 24 Oct 2011) <<https://www.thespacereview.com/article/1954/1>> Erişim Tarihi 10 Şubat 2020.
- Mačák K, 'Military Space Operations' (ECIL Working Paper 2020/2) iç Sergey Sayapin (ed) An Introduction to International Conflict and Security Law. (The Hague: T.M.C. Asser Press 2020).
- MacDonald BW, 'China, Space Weapons, and U.S. Security', Council on Foreign Relations Special Report No. 38, September 2008, <www.cfr.org/publication/16707/china_space_weapons_and_us_security.html> Erişim Tarihi 8 Şubat 2021.
- Mayence JF, 'Space security: transatlantic approach to space governance' iç Jana Robinson vd. (edr), Prospects for Transparency and Confidence-building Measures in Space (ESPI, 2010).
- Mayer P, 'The CD and PAROS: A Short History' (UNIDIR The Conference on Disarmament and the Prevention of an Arms Race in Outer Space, Nisan 2011) <<https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-conference-on-disarmament-and-the-prevention-of-an-arms-race-in-outer-space-370.pdf>> Erişim Tarihi 10 Mart 2020.
- Meray SL, *Devletler Hukukuna Giriş* C. I (3. Bası, AÜSBFY 1968).
-----*Devletler Hukukuna Giriş* C. II (3. Bası, AÜSBFY 1965).
-----'Uzayda devletlerin çalışmasını yönetecek ilkelere ilişkin anlaşma' (1967) 22(1) AÜSBF Dergisi 33-53.
----- *Uzay ve Milletlerarası Hukuk: uzay hukukunda ilk adımlar* (AÜSBFY 1964).
- Office of Space Commerce, National Space Policy of the USA (2010) <<https://www.space.commerce.gov/policy/national-space-policy/>> Erişim Tarihi 03 Mart 2020.
- Orbital Debris Program Office, 'Orbital Debris Amounts' <<https://orbitaldebris.jsc.nasa.gov/faq/#>> Erişim 14 Nisan 2020.
- Pazarıcı H, *Pozitif Uzay Hukuku ve Bugünkü Sorunları*, iç Seha L. Meray'a Armağan, C. I. (AÜSBFY 1981)
-----*Uluslararası Hukuk Dersleri* C. 4 (Turhan 2000).
-----*Uluslararası Hukuk* (Turhan 2005).
- Porras D, 'An Update on Outer Space Security and a Brief History of the Prevention of an Arms Race in Outer Space' (UNIDIR Space Security Fellow Presentation, Palais des Nations, 25 Mayıs 2018).
- Roulette J, 'Trump Administration Drafting "Artemis Accords" Pact for Moon Mining' (*Reuters*, 6 May 2020) <<https://www.reuters.com/article/us-space-exploration-moon-mining-exclusiveidUSKBN22H2SB>> Erişim Tarihi 7 Mayıs 2020.
- Rousseau JJ, *Toplum Sözleşmesi*, Vedat Günyol (çev) (Türkiye İş Bankası Kültür Yay, (1982/2008)).
- Russia News, 'Russia against Militarizing Outer Space' (Sputnik News, 6 Feb 2007) <<https://sputniknews.com/russia/2007020660290281/>> Erişim Tarihi 12 Aralık 2019.
- Sav Ö, *Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku* (TBB 2015).
- Scuitto J vd. 'Sources: Russia tests anti-satellite weapon' (*CNN*, 21 Dec 2016) <<https://www.cnn.com/2016/12/21/politics/russia-satellite-weapon-test/index.html>> Erişim Tarihi 12 Nisan 2020.
- Shaw MN, *Uluslararası Hukuk*, Yücel Acer vd. (çev) (TÜBA 2018).
- Sheehan M, 'Defining Space Security' iç Schrogl Kai-Uwe vd. Handbook of Space Security. (Springer 2015).
----- 'Viewpoint: Space security and developing nations' (2016) (37) Space Policy 20-23.
- Signatory Status: <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028003b946&clang=_en> Erişim Tarihi 6 Mayıs 2020.

- Smith D, “‘Space Force’: Trump Orders New Branch of US Military” (*The Guardian*, 19 Jun 2018) <<https://www.theguardian.com/us-news/2018/jun/18/space-force-donald-trump-orders-new-branch-of-us-military>> Erişim Tarihi 16 Nisan 2020.
- Sorgucu A, Hava ve Uzay Hukuku (Adalet 2019).
- Space Debris Office, ‘Space Debris by the Numbers’ (*European Space Agency*, 2020) <https://www.esa.int/Safety_Security/Space_Debris/Space_debris_by_the_numbers> Erişim Tarihi 16 Nisan 2020.
- The Law of Hague, <<https://casebook.icrc.org/glossary/law-hague#:~:text=As%20opposed%20to%20the%20law,Conventions%20of%201899%20and%201907>>.
- Treaties, State Parties and Commentaries: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=380>.
- Türkiye Kızılay Derneği, *Kızılay ve Kızıllaç’ın Milletlerarası Kaynakları* (1964).
- Tütüncü Ayşe Nur, ‘Uzay Hukuku ve Uzaydaki Faaliyetlerin Gelişmesiyle İlgili Milletlerarası Sistemin Yapısı, Düzenlediği İlişkiler ve Dayandığı Esaslara Genel Bir Bakış’ (1999) 19(1-2) MHB 979-989.
- , *İnsancıl Hukuka Giriş* (Beta 2019).
- UN Doc A/AC.105/769, 18 Ocak 2002.
- UN Doc. A/AC.105/PV.3, 7 Mayıs 1962.
- UN Doc. A/AC.98/2, 12 Haziran 1959.
- UN Yearbook 1981.
- UNGA A/RES/1348(XIII), 13 Aralık 1958.
- UNGA A/RES/1472(XIV), 12 Aralık 1959.
- UNGA A/RES/1962(XVIII), 27 Kasım 1963.
- UNGA A/RES/1721(XVI), 20 Aralık 1961.
- UNGA A/RES/36/35, 18 Aralık 1981.
- UNGA A/RES/36/99, 9 Aralık 1981.
- UNGA A/RES/41/65, 3 Aralık 1986.
- UNGA A/RES/47/68, 14 Aralık 1992.
- UNGA A/RES/51/122, 13 Aralık 1996.
- Unispace Conferences, <<https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/unispace.html>>
- UNODA Disarmament Treaties, <<http://disarmament.un.org/treaties/>>
- Unooosa, ‘The Space Millenium: Vienna Declaration on Space and Human Development’ (Third UN Conference on the Exploration and Peaceful Uses of Outer Space, Vienna, 11-30 July 1999).
- Wall J, ‘What Is Orbital Debris?’ (*NASA*, 2010) <<http://www.nasa.gov/audience/forstudents/5-8/features/nasa-knows/what-is-orbital-debris-58.html>> Erişim Tarihi 10 Haziran 2020.
- von der Dunk FG, ‘Defining Subject Matter under Space Law: Near Earth Objects versus Space Objects’ (2008) (25) Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications 293-303.
- von Welck SF, “India’s Space Policy: A Developing Country in the ‘Space Club’” (1987) 3(4) Space Policy 326-34.
- Yamaner MB vd. *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri*, (GSÜ Hukuk Yay.).
- Zississ C, ‘China’s Anti-Satellite Test’ *Council on Foreign Relations* (2007) <<https://www.cfr.org/background/chinas-anti-satellite-test>> Erişim Tarihi 09 Mart 2020.

